

Хмельницький національний університет

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра української філології

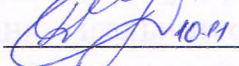
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.01 Середня Освіта. Українська мова та література

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

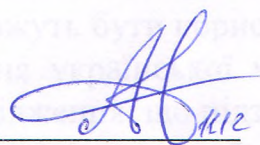
Магістр

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

КвР.СОУм. 023057.01.01.00

студентки II курсу групи СОУм-23-1 Діани БАЛІЦЬКОЇ
підпис, дата

Керівник

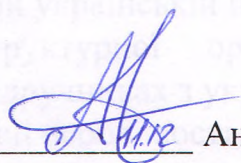

Анатолій ЯНЧИШИН,

підпис, дата кандидат філологічних наук, доцент

До захисту допускаю:

завідувач кафедри
української філології

Анатолій ЯНЧИШИН

підпис, дата кандидат філологічних наук

Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	01 «Освіта /Педагогіка»
Спеціальність	014 «Середня освіта»
Спеціалізація	014.01 «Українська мова та література»
Програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української філології

Інна ЦАРАЛУНГА

2023 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

БАЛІЦЬКОЇ ДІАНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

1. Тема роботи: «Методика формування соціокультурної компетентності в учнів середньої школи у процесі вивчення української фразеології», затверджена наказом ректора університету від 26.08.2024 р. № 60.

Керівник роботи – А. М. Янчишин

2. **Термін подання студентом завершеної роботи** – грудень 2024 року.

3. **Вихідні дані роботи**

Результати проведених досліджень мають ключове значення для подальшого поглибленого аналізу фразеологічних одиниць сучасної української літературної мови в аспекті їхньої соціокультурної ролі. Вони сприяють не лише розширенню й деталізації знань у сфері фразеології, але й роблять суттєвий внесок у формулювання загальнотеоретичних принципів реалізації соціокультурної змістової лінії у навчальному процесі. Окрім того, отримані результати можуть бути корисними для досліджень у таких галузях, як методика викладання української мови, соціолінгвістика, педагогіка та міждисциплінарні дослідження, що підтверджує актуальність обраної теми.

4. **Перелік підлеглих розробці питань**

- описати історію вивчення української фразеологічної науки;
- звернути увагу на суть поняття, зміст на класифікації фразеологізмів як складової сучасної української літературної мови;
- визначити суть та функції фразеологічних одиниць під час вивчення курсу української мови в Новій українській школі;
- визначити особливості структурної організації фразеологічних одиниць, які трапляються у підручниках з української мови НУШ;
- описати семантико-мотиваційні особливості фразеологізмів;
- проаналізувати чинні програми й підручники української мови у середній школі;
- описати суть поняття «соціокультурна компетентність» та визначити

теоретичні засади реалізації соціокультурної змістової лінії у шкільному курсі української мови;

- розробити систему завдань і вправ, які б ураховували особливості соціокультурної змістової лінії в освітньому процесі за допомогою одиниць фразеології.
- укласти список фразеологічних одиниць, що найчастіше використовуються у курсі вивчення української мови в НУШ.

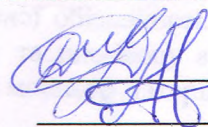
Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 12 вересня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ з.п.	Найменування етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2023 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2023 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Жовтень – листопад 2023 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – вітень 2024 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі в конференціях	Квітень, вересень 2024 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень – вересень 2024 року	
7.	Написання «попереднього» варіанту кваліфікаційної роботи	Жовтень-листопад 2024 року	
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Грудень 2024 року	
9.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2024 року	
10.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2024 року	

Студент
Керівник

Діана БАЛІЦЬКА
Анатолій ЯНЧИШИН

Анотація

Тема роботи «**Методика формування соціокультурної компетентності в учнів середньої школи у процесі вивчення української фразеології**»

Автор – **Баліцька Д. В.** Науковий керівник – Янчишин А. М. Обсяг кваліфікаційної роботи – 76 сторінок основного тексту. Робота містить 1 додаток, 82 джерела посилання.

Ключові слова: *фразеологія, соціокультурна компетентність, українська мова, соціокультурна змістова лінія, Нова українська школа, мовна освіта, культурний код, методика викладання, фразеологізм, лінгводидактика.*

Об'єктом роботи є фразеологічні одиниці як особливі компоненти реалізації соціокультурної компетенції в закладах загальної середньої освіти Нової української школи.

Предмет – методика формування соціокультурної компетентності в контексті реалізації соціокультурної змістової лінії в навчанні фразеології у закладах освіти.

Мета дослідження – полягає в розробці методики формування соціокультурної компетентності учнів середньої школи під час вивчення української мови засобами української фразеології.

Фразеологізми у рамках Нової української школи (НУШ) відіграють важливу роль у вивченні української мови.

У сучасних модельних програмах з української мови, орієнтованих на соціокультурну змістову лінію, значну увагу приділяють роботі з паремійним матеріалом — прислів'ями, приказками, крилатими висловами та афоризмами. У НУШ фразеологізми відіграють ключову роль, формуючи в учнів навички образного мовлення та розуміння структури мови. Аналіз підручників НУШ виявив 300 фразеологізмів, які сприяють мовній єдності й виразності.

Класифікація фразеологізмів ґрунтується на ступені семантичної єдності їхніх компонентів. Вони поділяються на зрощення, єдності, сполучення та вирази. У підручниках НУШ зафіксовано 102 фразеологічних зрощень (34 %): найбільше у 7 класі (48 одиниць), менше у 6 класі (32 одиниці), і найменше у 5 класі (22 одиниці). Фразеологічні єдності становлять 75 одиниць (25 %), а сполучення представлені у значній кількості, демонструючи важливість реалізації зв'язаних значень слів.

Фразеологічні одиниці класифікують за структурою на прості та складені, хоча прості зустрічаються рідко. Найбільш поширеними є дво-, три- та чотирикомпонентні конструкції, які відзначаються різноманітністю поєднання частин мови. Двокомпонентні фразеологізми становлять 138 одиниць (29,66 %), із них 84 побудовані на двох іменниках (28 %). Трикомпонентні складають 64 одиниці (28 %), серед яких найчастіше зустрічається конструкція «іменник + іменник + дієслово». Чотирикомпонентні (57 одиниць, 19 %) представлені поєднаннями з частками, прийменниками та числівниками.

Фразеологізми класифікуються також за змістом, відображаючи сфери побуту, традицій, культурних реалій та природних явищ. Слова, пов'язані з частинами тіла, природою та їжею, складають 30 %, а ті, що описують людину та її характеристики, — 25 %; емоційні стани (42,66 %) та характеристики особистості (28 %), які є найпоширенішими семантичними групами. Рідше трапляються одиниці, що відображають фізичні стани (6,87 %) та соціальні ролі (9,33 %).

Соціокультурна компетентність – ключова якість особистості, яка включає знання культурних і соціальних аспектів, а також здатність до міжкультурного спілкування. Фразеологізми відіграють важливу роль у її формуванні, оскільки збагачують словниковий запас, покращують комунікативні навички та допомагають глибше зрозуміти культуру, традиції й цінності народу.

Завдання, побудовані на основі фразеологізмів, сприяють розвитку критичного мислення, соціальної адаптації й міжкультурної обізнаності. Для реалізації соціокультурної лінії розроблено вправи, спрямовані на усну та письмову взаємодію, а також дослідження мовлення, що забезпечує ефективне засвоєння мовного матеріалу.

Автор _____

Діана БАЛІЦЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ У НУШ	8
1.1. Історія вивчення фразеології як науки	8
1.2. Поняття фразеологізма у курсі вивчення української мови	13
1.3. Фразеологізми в Новій українській школі: значення, функції	19
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ФЕНОМЕН ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У НУШ	27
2.1. Аналіз чинних модельних програм з української мови 5-7 класів НУШ	27
2.2. Особливості структурної організації фразеологізмів	31
2.3. Семантико-функціональні особливості фразеологічних одиниць	36
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У НУШ	46
3.1. Суть поняття «соціокультурна компетентність»	46
3.2. Фразеологізми як засіб розвитку соціокультурної компетентності в мовній освіті	51
3.3. Розробка системи вправ з фразеології на формування соціокультурної компетентності.	54
3.3.1. ГР1 (усно взаємодіє)	56
3.3.2. ГР2 (працює з текстом)	59
3.3.3. ГР3 (письмова взаємодія)	63
3.3.4. ГР4 (дослідження мовлення)	65
Висновки до розділу 3	69
Загальні висновки	71
Список використаної літератури	77
Додатки	86

ВСТУП

Традиції, знання та культурний досвід українського народу передаються з покоління в покоління, створюючи основу історичної пам'яті та встановлюючи зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім. Цінності відображаються у політичних, економічних, соціокультурних і мовних тенденціях, що формують ментальність та ідентичність українського суспільства. Водночас фразеологія, як невіддільна складова мови, є особливим носієм культурного кодексу, що концентрує в собі національний досвід, виявлення про світ, моральні й етичні орієнтири. Завдяки цьому вивченню не лише засвоювати багатство української мови, а й відкривати глибший зміст соціокультурної спадщини.

Вивчення рідної мови у закладах освіти, на сьогодні, реалізується значною кількістю компетентностей. Ця тенденція впливає на оновлення освітньої парадигми в Україні, підкреслюючи важливість розвитку особистісного потенціалу учнів і їхніх соціальних можливостей. Зокрема, акцентується на необхідності формування соціокультурної компетентності серед учнів загальноосвітніх закладів, що робить актуальним і поетапне впровадження соціокультурного змісту у навчальний процес української мови. Про це свідчать законодавчі документи МОН України, а саме Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2019 р. (нова редакція), Концепція Нової української школи (2016 р.) [23], у яких зроблено акцент на необхідності підвищити якість освіти шляхом розвитку компетентностей, з-поміж яких чільне місце належить соціокультурній.

Дослідження щодо розвитку компетентностей у методиці навчання української мови проводили такі науковці, як Н. Авшенюк, С. Бондар, С. Вітвіцька, М. Головань, О. Марущак, Н. Сидорчук, А. Ярмолук та інші.

Соціальну компетентність вивчали: М. Гайсин, М. Гончарова-Горянська, Н. Даценко, М. Докторович, В. Ковальчук, Г. Котломанітова, О. Литовченко, А. Мудрик, В. Шахрай.

Ефективним інструментом для розвитку та впровадження соціокультурної компетентності є вивчення розділу «Фразеологія української мови», де аналізуються сталі вирази, одиниці пареміології (прислів'я, приказки, афоризми, каламбури) та інше. Традиційні методики навчання, хоча й акцентують увагу на структурному аспекті усталених мовних конструкцій, часто не враховують їх функціональні можливості та застосування в реальному спілкуванні. Врахування комунікативно-функціональних характеристик та культурної семантики дозволить свідомо засвоїти ці мовні одиниці та отримати мовні навички, необхідні для успішного спілкування. Таким чином, одним з ключових завдань українськомовної освіти загальноосвітніх навчальних закладів є освоєння соціокультурного досвіду, який відображений у фразеології української мови.

Свої напрацювання у галузі фразеології присвятили такі науковці як: Н. Амосов, О.Бондаренко, Л. Булаховський, В. Виноградов, Б. Грінченко, О.Дмітрієва, Н.Жук, Н.Завідонова, О.Звонікова, О. Павловський, Г.Петрусь О.Селіванова Л. Скрипник, Л.Уманський, О. Царук, Н.Чепуренко, О. Шанський І.Шумейко та інші.

Не зважаючи на значну кількість досліджень та публікацій у галузі соціокультурної компетентності, соціокультурної змістової лінії та лінгводидактичних методів у навчанні мовознавства, відзначається проблема відсутності уваги до методик формування цих компетентностей в підлітковому віці. Важливо також сфокусуватися на потребі суспільства в соціально компетентнісній, розвиненій особистості, а також у вирішенні відповідних завдань повною мірою, а не фрагментарно. Можемо констатувати наявність вагомого соціокультурного потенціалу української

мови загалом і пареміології зокрема та одновекторність засобів його реалізації в освітньому процесі сучасної школи [10, с. 6].

Недостатня увага до даної проблеми, її соціально-освітнє значення та недостатня розробленість методики викладання фразеології у лінгводидактичних дослідженнях, а також аналіз існуючих навчальних програм та підручників визначають **актуальність** цієї теми.

Об'єктом роботи є фразеологічні одиниці як особливі компоненти реалізації соціокультурної компетенції в закладах загальної середньої освіти Нової української школи.

Предметом – методика формування соціокультурної компетентності в контексті реалізації соціокультурної змістової лінії в навчанні фразеології у закладах освіти.

Мета дослідження – полягає в розробці методики формування соціокультурної компетентності учнів середньої школи під час вивчення української мови засобами української фразеології.

Відповідно до мети роботи ставимо такі **завдання**:

- 1) описати історію вивчення української фразеологічної науки;
- 2) звернути увагу на суть поняття, зміст на класифікації фразеологізмів як складової сучасної української літературної мови;
- 3) визначити суть та функції фразеологічних одиниць під час вивчення курсу української мови в Новій українській школі;
- 4) визначити особливості структурної організації фразеологічних одиниць, які трапляються у підручниках з української мови НУШ;
- 5) описати семантико-мотиваційні особливості фразеологізмів;
- 6) проаналізувати чинні програми й підручники української мови у середній школі;
- 7) описати суть поняття «соціокультурна компетентність» та визначити теоретичні засади реалізації соціокультурної змістової лінії у шкільному курсі української мови;
- 8) звернути увагу на фразеологізми як засіб розвитку соціокультурної

компетентності в мовній освіті;

9) розробити систему завдань і вправ, які б урахували особливості соціокультурної змістової лінії в освітньому процесі за допомогою одиниць фразеології.

10) укласти список фразеологічних одиниць, що найчастіше використовуються у курсі вивчення української мови в НУШ.

Для досягнення поставлених завдань можуть бути використані такі методи дослідження: *описовий* (для інвентаризації, класифікації та інтерпретації матеріалу), *етимологічний* (для визначення походження фразеологізмів), *структурний* (для аналізу структурно-словотвірної організації фразеології), *кількісних підрахунків* (для виявлення продуктивності окремих груп найменувань).

Наукова новизна дослідження полягає у детальному описі та аналізі наукових засад формування соціокультурної компетентності учнів на основі вивчення фразеології на уроках української мови. Дослідження включає дослідження суті соціокультурної змістової лінії та соціокультурної компетентності з точки зору культурного й соціального контекстів. Також обґрунтовано вибір методів, прийомів і принципів організації уроків української мови в контексті реалізації соціокультурної змістової лінії.

Теоретичне значення магістерської роботи уможлиблюється в системному аналізі проблем впровадження соціокультурної змістової лінії у вивченні фразеології української мови та її ролі у формуванні соціокультурної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. У дослідженні розкрито сутність соціокультурної компетентності як ключового компонента мовної освіти, що забезпечує здатність особистості інтегрувати мовні знання із соціокультурою.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у можливості використання основних положень та отриманих практичних результатів в навчальному процесі загальноосвітніх шкіл у старших класах на уроках української мови під час вивчення розділу фразеології. Це також може бути

корисним для розробки системи вправ та завдань для роботи на уроках і позаурочний час, а також для використання у процесі вивчення дисципліни «Методика навчання української мови» студентами-філологами у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів роботи. Основні положення дипломної роботи заслухалися на II Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (Хмельницький, 21-22 березня 2024 року), Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 18 квітня 2024 року), науковій-звітній конференції студентів ХНУ (Хмельницький, 14 квітня 2024 року) та II Подільських філологічних читаннях (Хмельницький, 19 квітня 2024 року).

Структура. Робота складається з вступу, трьох розділів, списку використаної літератури, що містить 82 джерела. Обсяг кваліфікаційної роботи – 93 сторінок, із яких – 76 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В НУШ

1.1. Історія вивчення фразеології як науки

Сучасна освіта в Україні постійно еволюціонує, змінюючись, щоб відповідати актуальним вимогам часу та потребам суспільства, особливо у період воєнного стану та дистанційного навчання. В умовах таких змін важливим стає пошук найбільш ефективних методів мовного впливу на особистість здобувача освіти, а також оптимальних способів підвищення результативності навчального процесу на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Ці завдання стимулюють педагогічні та лінгводидактичні дослідження. Нині особливо важливим є формування високоосвічених особистостей, здатних орієнтуватися у різних сферах життя та будувати гармонійні стосунки з суспільством. У цьому контексті зростає потреба у розвитку соціокультурної компетентності учнів, що є запорукою їхнього успішного майбутнього в умовах взаємодії різноманітних культур.

Фразеологізми є важливою частиною української мови, що відображає її історичний розвиток, культурну самобутність і емоційну виразність. Вони становлять собою сталий пласт мови, який формує національний мовний колорит та виразно відрізняє українську від інших мов.

Проблема культури спілкування учнів не може оминати увагою роботу із фразеологічним матеріалом, зокрема й паремійним багатством української мови, з огляду на ту важливу роль, яку відіграють прислів'я і приказки задля «розвитку цілісного уявлення про мову як національно-культурний феномен, розуміння національної своєрідності української мовної картини світу, знання констант української національної культури, концептуальних лінгвокультурем та ін.» [56].

У сучасній українській лінгводидактиці поки що не розроблено методики навчання паремій української мови на профільному рівні. Водночас освітній процес потребує уточнення та пояснення таких основних

лінгвістичних понять, як «фразеологізм» та «паремія». Оскільки в сучасній українській мовознавчій науці немає єдиного підходу до розуміння природи сталих мовних утворень, виникає необхідність визначити лінгвістичні умови для їх вивчення, а також встановити роль і місце паремійних одиниць у мовній системі.

Зародження української фразеографії відноситься до XVIII століття, коли фразеологічні одиниці (ФО) почали фіксуватися в пареміологічних збірниках. Від початку і до середини 1950-х років ФО описувалися переважно в лексикографічних роботах. Прикладом найдавніших робіт у цій сфері є праця О. Павловського «Граматики малоросійського нар'їччя». Варто звернути увагу на те, що в цій книзі вперше автор звернув увагу на поняття фразеологічної синонімії [48]

У першій половині XX століття однією з найбільш значущих праць, що комплексно описує фразеологічний склад української мови, став «Словарь української мови» під редакцією Б. Грінченка (1907–1909). Цей словник здобув високу оцінку науковців і до сьогодні має наукову цінність [62].

Л. Скрипник відзначала, що фразеологічний матеріал у цьому словнику вирізняється значно систематизованішим підходом, ніж у попередніх лексикографічних працях. Така організація свідчить про глибоке розуміння Б. Грінченком лінгвістичних особливостей фразеологічних одиниць і застосування ефективних методів їх опрацювання [61].

Отже, основи української фразеології були закладені задовго до введення термінів фразеологізм, фразеологічна одиниця та фразеографія. Протягом останніх трьох століть українська фразеографія значно еволюціонувала, що дало підстави Л. Скрипник майже сорок років тому зазначити: сформувалася нова галузь мовознавства – фразеографія, яку визначають як теорію і практику створення фразеологічних словників. Водночас у третьому виданні енциклопедії «Українська мова» відсутня окрема стаття «Фразеографія», її частково замінює стаття «Фразеологічний словник».

Оскільки термін «фразеологізм» є основним об'єктом дослідження в межах фразеології як науки, його значення трактується мовознавцями по-різному. Часто поняття «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» розглядаються як синонімічні. Наприклад, В. Виноградов вважає, що ідіоми, або фразеологічні зрощення, мають неподільне значення, яке повністю відокремлене від значень його складових елементів [61].

Н. Амосова, зі свого боку, розрізняє фраземи та ідіоми, наділені цілісним значенням, підкреслюючи, що ідіоми відрізняються від фразем як одиниці постійного контексту [10]. В. Мокієнко визначає фразеологізм як стійке, відтворюване та експресивне поєднання лексем, яке має цілісне значення [10, с. 98]. Таким чином, в усіх цих визначеннях ключовими рисами фразеологізму є цілісність і семантична неподільність.

За останні п'ятдесят років теорія фразеології досягла значного прогресу. Було сформульовано низку критеріїв для визначення фразеологічних одиниць, пропонуємо кілька схем їх класифікації, а також активно досліджувалися структурно-семантичні характеристики фразеологізмів та їх застосування в художніх текстах. Значний внесок було зроблено у розвиток теоретичних засад фразеографії. Особливі інтереси викликають дослідження, присвячені фразеології сучасної української літературної мови. У цій сфері виконано низку докторських (Л. Скрипник, Л. Коломієць, О. Юрченко) і кандидатських дисертацій, опубліковано монографії, а також укладено фразеологічні словники, авторами яких є Л. Скрипник, Ф. Медведєв, А. Коваль, В. Коптілов, Г. Удовиченко, Н. Батюк, Н. Бабич, І. Вирган, М. Пилинська, І. Олійник, М. Сидоренко, Д. і В. Ужченки та інші.

Найважливішою працею в галузі фразеології кінця ХХ ст. є, робота Г. Удовиченка «Словник українських ідіом», реєстр якого нараховує близько 2 тис. фразеологічних одиниць. Така праця, на той час, вважається одним із найповніших зібрань фразеологічного складу української мови [68].

Початок 70-х років ХХ ст. описується зростанням кількості дещо інших видів словників, це насамперед стосується перекладних фразеологічних

словників. У 1971 р. виходить друком один з таких словників за редакцією І. Олійника та М. Сидоренка, у якому в алфавітному порядку подається близько 7 тис. українських фразеологізмів з найуживанішими лексико-граматичними варіантами й вказівкою на функціонально-стилістичне та емоційно-оцінне значення [47].

У 90-их роках ХХ ст. В. Ужченко зробив першу спробу систематизувати діалектну фразеологію української мови в окремому словнику, який згодом витримав кілька видань у кінці ХХ - на початку ХХІ ст. [69].

Інший помітний науковець, О. Селіванова, досліджувала прагматичні аспекти фразеології, зокрема її функції у медіа. Вона вважає, що фразеологізми здатні впливати на емоційне сприйняття інформації аудиторією та мають вагомий вплив на політичні ідеології в суспільстві. Фразеологічні одиниці є ефективними інструментами для формування певного іміджу подій та осіб у медійному просторі [60].

У ХХІ ст. з'явилася особлива праця в галузі фразеології В. Калашника та Ж. Колоїз «Словник фразеологічних антонімів української мови», де подано характеристику різних за структурою фразеологічних конструкцій, які вирізняються протилежною семантикою. У словникових статтях подано не лише антонімічні, але й синонімічні відповідники до основного фразеологізма [27].

Дослідження О. Пономаріва є цінними завдяки його роботам, які аналізують трансформації фразеологізмів у сучасних ЗМІ. Він вивчав, як змінюється семантика та структура фразеологічних одиниць, що дозволяє створювати нові смислові відтінки та стилістичні ефекти, актуальні для сьогодення [52].

О. Каракуця у свою дисертаційну роботу «» присвятила дослідженню структурно-семантичного фразеологічного масиву, об'єднаного за наявністю спільного компонента душа, авторка виявила різномірні блоки культурологічної інформації, закладеної у внутрішній формі фразеологічної

одиниці та визначити його місце з компонентом душа у формуванні образу світу [29].

Одним із провідних дослідників є В. Ужченко, який спеціалізувався на історичному формуванні фразеологізмів української мови. У його роботах розглядається значення фразеологізмів у відображенні ментальності народу та культурних особливостей комунікації. Він також розробив підходи до класифікації та методики викладання фразеології в навчальних закладах, вважаючи їх важливим елементом національної мовної свідомості [69].

Дослідження в фразеології створило сприятливі передумови для розвитку фразеологічного складу за рахунок фразеологічного словотворення. Вперше у лінгвістиці створити словник, у якому піднімаються подібні запитання, насамперед вдалося С. Денисенко, яка стала укладачем такого словника, який містить 400 вихідних фразеологізмів німецького походження, поданих у алфавітному порядку їх стрижневих компонентів, і понад 1 тис. дериватів. Варто наголосити на особливостях побудови словникових статей, зокрема стаття складається з двох частин. Перша містить дані про генезу вислову, підтверджені, як щонайменше, двома джерелами, а у другій – похідні звороти під порядковим номером для наочного уявлення про їхні фразеотворчі джерела [30].

А. Загнітко також присвятив свої дослідження українській фразеології, зосередившись на аналізі їх стилістичної ролі та функцій у текстах різного жанру. Він доводить, що фразеологізми можуть набувати нового змісту через трансформації, зберігаючи при цьому свою культурну та історичну цінність [22].

Особливості функціонування релігійної фразеології як важливого сегмента сучасної української літературної мови загалом та складника української фразеології зокрема дослідила А. Куза у дисертаційному дослідженні «Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі» [36].

М. Яцків здійснила аналіз фраземіки в художніх творах сучасних закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі, розглянувши фраземи в лінгвокультурологічному аспекті [77]

Сучасні дослідники зазначають, що фразеологічні одиниці є динамічним елементом української мови, здатним до трансформацій відповідно до соціокультурних змін. Вони залишаються важливими для формування національної ідентичності, слугуючи не тільки лінгвістичним, але й культурним маркером в українському суспільстві.

1.2. Поняття фразеологізма у курсі вивчення української мови

Фразеологізми займають особливе місце в словниковому складі сучасної української літературної мови. Специфіка структури фразеологічних одиниць з одного боку приваблює і викликає неабияку зацікавленість мовознавців, а з іншого вимагає ґрунтовних досліджень їх змісту та форми. На сьогодні варто наголосити, що фразеологізми є частиною культури певного народу, що потребує розуміння його структури, семантики та окреслення самого наповнення поняття. Тому без визначення фразеологізма як наповнення мовного складу важко досягнути національний склад мислення носіїв мови.

Термін «фразеологія» для позначення науки про сталі вирази вперше ввів Ш. Баллі у 1921 році. До 1930-х років дослідження фразеології обмежувалося лише аспектами семантики, синтаксису та словотворення. Сьогодні фразеологія створює офіційну молоду галузь лінгвістики, яка займається аналізом усталених виразів у мові. Такі вирази є вторинними мовними знаками, що створені на основі первинної [78].

Варто наголосити, що фразеологія як наука має значну кількість проблемних питань. Одним із найвагоміших це визначення суті самого поняття. Сучасна лінгвістика пропонує їх значну кількість, проте визначення у різних науковців значною мірою різняться між собою, є тут багато й

спільного: усі мовознавці сходяться на думці, що фразеологізм – це особлива мовна одиниця, яка має свої ознаки.

Фразеологізми мають ідіоматичний характер, зазначав Л. Булаховський, й наголошував, що вони є цільними за змістом і не можуть бути перекладені іншими мовами без змін [7].

Л. Авсентьев азначає, що для визначення змісту фразеологізма потрібно визначити його найхарактерніші диференційні ознаки, які були б властиві лише фразеологізмам. Відсутність хоча б однієї з них може кваліфікуватися по-різному: така одиниця перебуває ще у стадії фразеологізації і неповністю набула якісних її характеристик, тобто може розглядатися як потенційний фразеологізм. Зрозуміло, що, якщо фразеологічна одиниця являє собою особливу одиницю мови, то вона може існувати в мові лише в єдності своєї форми і змісту, і повинна відрізнятися за своєю категоріальною суттю від усіх інших одиниць, у тому числі від близьких, подібних, що збігаються за якимись спільними з нею рисами [1].

У праці «Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки» Л. Авксентьев розглядає фразеологізм як самостійну мовну одиницю, що відзначається фразеологічним значенням, складом, граматичними ознаками та відтворюваністю. Сукупність таких одиниць утворює фразеологічний фонд будь-якої мови [1].

В. Виноградов вперше увів термін «фразеологічна одиниця», що використовувалась для позначення тих мовних сполук, які не створювались під час мовлення, а відтворювались за традицією. Таким чином, основною ознакою фразеологізму, на думку науковця, є саме відтворюваність.

М. Бабкін підкреслював, що «фразеологічна одиниця – це така одиниця мови, якій властива цілісність, що виникає в результаті послаблення лексичного значення у слів її компонентів» [40].

М. Алефіренко під час наукового вивчення й окреслення термінозначення надає перевагу поняттю «фразема» [3].

Німецький лінгвіст Т. Шиппан визначає фразеологізми як сталі утворення, що складаються із декількох слів [81]. Вони характеризуються репродуктивністю, стабільністю, лексикалізацією та ідіоматичністю. Виходячи із цього, Т. Шиппан розглядає фразеологізми поряд із лексемами.

А. Баран вказує, що фразеологізми здебільшого не описують нові об'єкти, а виражають ставлення до знайомих речей та їх оцінку, додаючи висловам стилістичної виразності [5].

Український мовознавець М. Кочерган розглядає фразеологізм як відтворювану мовну одиницю, що складається з або більше двох слів, має цільне значення і стійкий склад і структуру. Це готові сполучення слів, які мовці виконуються в готовому вигляді, подібному до слів, вилучаючи їх зі свого лексичного запасу, на відміну від вільних слів, які формуються у мовленні заново [35].

Фразеологічну одиницю, В. Мокієнко, окреслює як «відносно стійке, відтворюване, експресивне сполучення лексем, яке має цілісне значення» [32].

Усі мови світу мають сталі вирази й речення, які неможливо зрозуміти дослівно. Навіть якщо відоме значення кожного окремого слова, сенс всієї фрази може залишатися незрозумілим. Такі незмінні словосполучення називаються фразеологізмами [12, с.7]. У «Енциклопедичному словнику» під редакцією В. Ярцевої зазначається, що фразеологізм – це узагальнена назва для семантично зв'язаних слів, які, на відміну від схожих за структурою словосполучень, відтворюються не шляхом поєднання слів, а завдяки фіксованим відносинам і сталому порядку компонентів [19]. С. Єрмоленко підкреслює, що фразеологічна одиниця – це лексично цілісне й неподільне значення кількох слів, яке сприймається в мові як єдине ціле. Більшість фразеологізмів має форму словосполучення, за винятком прислів'їв і приказок, які являють собою завершене речення [20].

Визначення фразеологізму міститься також у роботах українських мовознавців. О. Селіванова пропонує таке визначення: фразеологізм у

широкому розумінні – це стійке словосполучення або вираз, зміст якого не зводиться до суми значення його компонентів. такі мовні одиниці постійно відтворюються в мовленні, відображають експресію етнічних стереотипів, національну культуру і відзначаються образністю та івністю [60].

У дисертаційному дослідженні М. Вергалюк присвяченому фраземам біблійного походження автор приходить до висновку, що досліджувані одиниці можуть змінювати свою форму, не змінюючи свою семантику. Також достатньо вірогідно простежено тенденцію десакралізації біблійних фразеологічних одиниць, що впливає на трансформацію семантики біблізмів [12].

Розвиток лінгвістичної теорії, зокрема вивчення природи та особливостей фразеологічних одиниць, створив підґрунтя для глибшого дослідження різноманітних аспектів фразеологізмів. Класифікація стійких словосполучень завжди займала важливе місце у вітчизняній фразеології, оскільки вона дозволяє систематизувати значний обсяг мовного матеріалу.

Існує кілька підходів до класифікації фразеологізмів. У деяких системах виділено від двох до чотирьох основних типів, тоді як інші включають значно більшу кількість типів і підтипів. Застосування таких складних класифікацій на практиці.

Основи сучасної фразеологічної науки в українському контексті були закладені в середині та другій половині ХХ століття, коли Україна перебувала у складі СРСР. Більшість фундаментальних досліджень у цій галузі виконано російськомовними вченими, такими як В. Виноградов, О. Шанський та ін. Їхні праці слугували основою у пострадянських період українських мовознавців, які доопрацювали, удосконалили певні поняття базою для подальших досліджень української фразеології.

І. Полюжин у статті «Періодизація становлення фразеології як розділу мовознавства» зазначає : «...наслідок критичного огляду різних підходів до складу й обсягу фразеології було запропоновано виділити шість базових класів фразем, відносячи до них усі словосполучення, для яких характерні

такі три основні параметри: 1) належність до номінативного інвентарю мови; 2) ознака повної або часткової ідіоматичності; 3) властивість усталеності, що виявляється в абсолютній або відносній відтворюваності словосполучень у готовому вигляді: 1) ідіоми, що репрезентують «ядро» фразеологічного складу; 2) фразеологічне словосполучення – фраземи з аналітичним типом значення, які через особливості своєї структури безпосередньо взаємодіють з одиницями лексико-семантичної системи мови; 3) паремії (прислів'я й приказки), наділені одночасно прямим і алегоричним (образно вираженим) значенням; 4) мовленнєві штампи; 5) кліше; 6) крилаті вислови. Тому в широкому розумінні під фразеологією в сучасній лінгвістиці прийнято вважати все те, що відтворюється в готовому вигляді, не будучи словом» [52].

Здебільшого традиційно ділять фразеологізми на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. Розглянемо ж ці типи фразеологічних одиниць у сучасній українській літературній мові.

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це стійке неподільне поєднання двох або більше слів, загальне значення яких не залежить від значення слів з яких вони складаються. Характерними ознаками фразеологізмів-зрощень є:

– до їхнього складу можуть входити так звані особливі слова, яких по суті немає, тобто слова, які ніколи не вживаються крім даного специфічного словосполучення, такі слова не мають лексичного значення;

– часто до них можуть траплятися слова обмеженого вжитку, як неологізми, так і історизми: *темна вода во облацех*;

– фразеологічні одиниці такого типу є неподільні, тобто, лише в певному поєднанні вони мають специфічне значення: *замилувати очі*;

– перестановка компонентів прогнозує втрату значення: *з'їсти собаку*;

– одиниці такого виду характеризуються непроникністю – не допускають до свого складу інших лексем: *тиши пропало*.

Фразеологічні єдності – це поєднання кількох слів, при чому за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів. Варто зазначити, що фразеологізми такого типу характеризуються:

– мають властивість прямого існування та збігу значень із іншими словосполученнями: *кров з молоком*;

– окремі складові фразеологізма не втрачають семантику: *катюзі по заслугі*;

– компоненти фразеологізма є рухомими, тобто уможливають його заміну, при тому значення зберігається: *нуль уваги*;

– емоційно-експресивна забарвленість відіграє вирішальну роль: *плакали наші гроші*;

– фразеологізми такого типу мають можливість вступати в синонімічні відношення з окремими словами або іншими фразеологізмами: *не нюхати пороху*.

Фразеологічні сполучення – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і із фразеологічно пов'язаним значеннями: *зачепити честь* [27].

Ознаками фразеологічних сполук або поєднань є наступні:

- один з компонентів може бути замінений: *зачепити почуття, зачепити гордість, зачепити інтереси*;

- один з компонентів може бути замінений на основі синонімії: *задоволення, насолода бере*;

- можливість включення визначень: *порушити питання*;

- компоненти фразеологічних одиниць є рухомими: *плакали наші гроші*;

- обов'язковість вільного вживання одного з компонентів і зв'язаність вживання іншого: *брати рушник*.

Крім того, до фразеологізмів ще відносять фразеологічні вирази – це стійкі поєднання декількох слів, які не мають цілісного значення. Фразеологічні вирази – це стійкі мовні звороти, які складаються зі слів із

вільним номінативним значенням і зберігають свою семантичну роздільність. Їхньою основною особливістю є відтворюваність: вони використовуються як готові мовні конструкції з незмінним лексичним складом та визначеним значенням.

Отже, визначення поняття «фразеологізм» та встановлення його чітких меж залишаються складними завданнями. Відмінності в підходах до його тлумачення призводять до неоднозначності у визначенні того, які мовні одиниці вважати фразеологічними. Проблема наповнення фразеологічних зворотів пов'язана також з їхнім культурним і національним забарвленням, що впливає на сприйняття та розуміння їхнього значення. Фразеологізми є важливими одиницями мови, які мають стійку структуру та певне образне значення. Вони відрізняються від вільних словосполучень своєю цілісністю, неможливістю змінювати складові частини та наявністю особливих стилістичних відтінків. Класифікація фразеологізмів ґрунтується на їхньому значенні, структурі та ступені злиття компонентів. Вивчення фразеологічних одиниць сприяє глибшому розумінню мовних процесів, культурних особливостей та дозволяє збагатити мовлення.

1.3. Фразеологізми в Новій українській школі: значення, функції

У процесі вивчення української мови в рамках Нової української школи (НУШ) фразеологізми відіграють важливу роль, допомагаючи здобувачам освіти не тільки опанувати мовні структури, а й глибше пізнати культуру й світогляд українського народу. НУШ спрямована на всебічний розвиток дитини, зокрема на формування її мовної та комунікативної компетенції, а також на виховання культурної самосвідомості та національної ідентичності.

Фразеологічні одиниці, або фразеологізми, є своєрідним «мовним кодом», у якому закладено багатство українського етносу та історичного досвіду. Як зазначає І. Огієнко: «без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, нема нації, а без свідомості нації – нема державності,

як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [47]. На думку вченого, ключовим і найціннішим чинником, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його на свідому націю, є спільна літературна мова. Він стверджує, що держава, яка не забезпечує об'єднання всіх племен свого народу спільною літературною мовою, завжди ризикує політичною роздробленістю цих племен [47].

На думку В. Русанівського, культура мови покликана оцінювати доречність, доцільність або недоречність, недоцільність використання різних засобів мовного вираження. Вона виступає тим чутливим інструментом, що першим помічає нові явища в лексиці, фразеології, граматиці, підказує мовцям стилістичне забарвлення мовних форм, попереджає про втрату словом його інформативного й емоційного заряду [50], [58].

У зв'язку з цим важливого значення набуває розв'язання проблеми формування культури спілкування здобувачів освіти з опорою на фразеологічне багатство української мови – стійкі сполучення слів, використовувані мовцями вербально та невербально. Фразеологізми становлять доволі об'ємний пласт мовних одиниць, що сприймаються носіями мови автоматично, за традицією, і є відображенням душі народу, його національного мислення, втіленням своєрідності сприйняття і розуміння світу, поведінкових ситуацій та шляхів виходу з них; вони надають висловлюванням емоційності, виступають засобом вираження влучності, дотепності, забезпечують передачу глибини змісту сказаного [67].

Фразеологізми – це невід'ємна частина мовного багатства, що додає мові емоційного забарвлення, образності та глибини. У Новій українській школі (НУШ) вивчення фразеологізмів допомагає дітям не тільки розширити словниковий запас, але й глибше зрозуміти культуру, традиції та цінності рідного народу. Крім того, фразеологізми сприяють розвитку різних мовленнєвих, когнітивних і соціальних навичок, що є основою для формування гармонійно розвиненої особистості. Зупинимось на основних

функціях, які виконує вивчення фразеологізмів у шкільній освіті, а також на ефективних методах їх засвоєння.

Варто звернути увагу на *мовленнєву функцію*, яка є однією із найважливіших для розвитку та соціалізації людини. Фразеологізми збагачують мовлення дітей, роблять його більш виразним і багатогранним. Здобувачі освіти вчаться використовувати різні образні вирази, що надає їхньому мовленню гнучкості та емоційності. Завдяки фразеологізмам учні можуть точніше й виразніше передавати свої думки та почуття, що підвищує загальну культуру мовлення.

Когнітивна функція – це можливість нашого мозку сприймати, перетворювати та аналізувати певну інформацію. Як зазначає А. Жовнірук, когнітивний аспект на пряму пов'язаний із інтелектом, з погляду теорії такі взаємозв'язки переростають в більш загальну проблему співвідношення рівневих та інструментальних характеристик інтелекту [21]. Ф. Макк-Кенней наголошує на декількох критеріях, за якими різні науковці розмежовують взаємозв'язки когнітивного стилю та здібностей [80]. Слід наголосити, що не завжди можна чітко розділити здібність і когнітивний стиль. Та очевидно, що спосіб діяльності не може не здійснювати впливу на її результат, а тому він теж вносить свій вклад в досягнення або недосягнення цілі діяльності. Проте, беззаперечним є те, що вивчення фразеологізмів активізує мислення, оскільки здобувачам освіти необхідно осмислити й зрозуміти приховані значення образних виразів. Це допомагає розвивати абстрактне мислення та асоціативність, навички аналізу й синтезу. Діти починають усвідомлювати багатозначність слів і зв'язок між їхніми прямими та переносними значеннями, що розширює їхнє розуміння мови в цілому і тим самим впливає на рівень та стиль індивідуалізації окремої дитини.

Культурологічна функція насамперед впливає та проявляється у процесі вивчення української мови як усвідомлення особистістю мови як форми вираження національної культури, взаємозв'язку мови та історії народу, національно-культурної специфіки української мови, володіння нормами

українського мовленнєвого етикету, культурою міжнаціонального спілкування [55], проте, варто зауважити, що саме ці всі аспекти і найкраще реалізуються у фразеологізмах. Оскільки вони відображають національні особливості, історію та цінності народу. Через фразеологічні звороти здобувачі освіти знайомляться з багатовіковими культурними традиціями, специфічними рисами світогляду українців, їхнім ставленням до життєвих явищ і подій. Це сприяє формуванню національної ідентичності, виховує почуття гордості та поваги до своєї культури.

Емоційно-експресивна функція або її можна порівняти й з екологічною функцією мови, оскільки на сьогодні існують певні проблеми стосовно самовираження, формулювання та висловлення власної думки. Нерідко здобувачам освіти бракує слів і тим самим діти використовують особливі види лексики, які є паразитами.

Ю. Нікітіна (2005) вважає, що лексика і фразеологія молодіжного жаргону характеризується підвищеною (порівняно із загальнолітературним стандартом) експресивністю. Для молоді важливо, що її презирлива, зневажлива, пейоративна лексика надає мові експресивне забарвлення. В. Мокієнко зазначає, що жаргонізми приваблюють молодь своєю експресивністю й образністю. Без них мова занадто нудна [56].

Дійсно, ми бачимо, що мова нового покоління характеризується динамічністю й експресивністю. Саме завдяки фразеологізмам здобувачі освіти можуть виразити свій емоційний стан, ставлення до подій і явищ більш точно та виразно. Фразеологізми містять образність, яка допомагає передати емоції у стислому й виразному вигляді. Це дозволяє учням розвивати емоційний інтелект, оскільки вони вчаться розпізнавати й правильно виражати свої емоції через мову, тим самим розвиваючи та плекати свою мову та мовлення гармонійно.

Естетична функція – проявляється у специфіці створення та відображення фразеологізмами краси, поетичності та багатства нашої мови. Варто зазначити, що це своєрідний національний код, які можуть в мовленні

використовувати саме представники певної національної приналежності. Фразеологічні одиниці привчають здобувачів освіти до естетики мови, формують смак і здатність оцінювати виразність мовних конструкцій. Завдяки образним висловам учні розуміють, наскільки насиченою та художньою може бути мова, що сприяє розвитку їхньої мовної культури.

Мотиваційна функція – це насамперед процес спонукання до певної діяльності. Однією з особливостей мотивації школярів у сучасний період є розвиток стійкого інтересу до певного предмета. Цей інтерес не виникає раптово на окремом уроці, а формується поступово в міру накопичення знань, спираючись на внутрішню логіку самого матеріалу. З віком увага, увага та пам'ять здобувачів освіти усе більше залежать від мислення: чим зрозуміліший і логічніший для них навчальний матеріал, тим ефективніше вони його засвоюють [42].

Варто зазначити, що вивчення фразеологізмів може бути цікавим і захоплюючим для дітей, особливо в ігровій формі або через історії й приклади з життя. Це мотивує учнів до вивчення рідної мови, адже вони бачать, наскільки вона багата і колоритна. Вивчення фразеологічних зворотів спонукає до подальшого дослідження мови та літератури.

Морально-етична функція – суть якої полягає у вихованні ставлення до себе через самовиховання та оцінення своїх вчинків з критичної точки зору. Часто фразеологізми містять у собі певний етичний або моральний зміст, що передає відношення народу до таких цінностей, як добро, правда, честь, любов, дружба. Через вивчення фразеологізмів здобувачі освіти можуть засвоїти важливі моральні настанови та виховувати у собі етичні якості.

Фразеологізми є важливим компонентом української мови, який несе в собі культурне багатство, моральні цінності й естетику мовлення. Вивчення фразеологізмів у Новій українській школі має велике освітнє та виховне значення, оскільки сприяє розвитку мовленнєвих, когнітивних, комунікативних, моральних та соціальних якостей здобувачів освіти. Через інтерактивні методи, такі як ігри, рольові сценки та порівняльні аналізи, учні

здобувають глибше розуміння мови та її образності, розвивають національну свідомість і здатність бачити багатство рідного слова. Саме тому в програмі НУШ велика увага приділяється вивченню фразеології – не тільки для формування мовної грамотності, а й для розвитку творчого мислення, почуття.

Висновки до розділу 1

1. Фразеологізми є важливою частиною української мови, що відображає її історичний розвиток, культурну самобутність і емоційну виразність. Вони становлять собою сталий пласт мови, який формує національний мовний колорит та виразно відрізняє українську від інших мов.

2. Зародження української фразеографії відноситься до XVIII століття. Варто зазначити, що основу сучасної фразеологічної науки заклали:

Н. Амосов, Л. Булаховський, В. Виноградов, Б. Грінченко, О. Павловський, Л. Скрипник, О. Шанський. Надалі ж над цим питанням працювали: В. Баран, І. Олійник, О. Селіванова, М. Сидоренко, Г. Удовиченко, В. Ужченко. Сучасний період характеризуються роботами таких українських науковців як: М. Вергальок, С. Денисенко, А. Загнітко, М. Кочерган, А. Куза, В. Мокієнко, О. Селіванова, М. Яцків.

3. Термін «фразеологія» для позначення науки про сталі вирази вперше ввів Ш. Баллі у 1921 році. Варто наголосити, що фразеологія як наука має значну кількість проблемних питань. Одним із найвагоміших це визначення суті самого поняття. В. Виноградов вперше увів термін «фразеологічна одиниця», що використовувалась для позначення тих мовних сполук, які не створювались під час мовлення, а відтворювались за традицією. Таким чином, основною ознакою фразеологізму, на думку науковця, є саме відтворюваність. Здебільшого на сьогодні функціонує традиційна класифікація фразеологічних одиниць, поділ здійснюється на: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності, фразеологічні сполуки та фразеологічні вирази, кожен з яких має свої особливості та ознаки.

4. У процесі вивчення української мови в рамках Нової української школи (НУШ) фразеологізми відіграють важливу роль, допомагаючи здобувачам освіти не тільки опанувати мовні структури, а й глибше пізнати культуру й світогляд українського народу. НУШ спрямована на всебічний розвиток дитини, зокрема на формування її мовної та комунікативної

компетенції, а також на виховання культурної самосвідомості та національної ідентичності.

5. Варто зазначити, що фразеологізми під час їх вивчення у курсі української мови в Новій українській школі виконують такі функції: мовленнєва, когнітивна, культурологічна, емоційно-експресивна, естетична, мотиваційна, морально-етична.

РОЗДІЛ 2. ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ФЕНОМЕН ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У НУШ

2.1. Аналіз чинних модельних програм з української мови 5-7 класів НУШ

У контексті реалізації соціокультурної змістової лінії чинних модельних програм з української мови та методичних аспектів українськомовної освіти в школі важливою є робота здобувачів освіти з паремійним дидактичним матеріалом, як-от: прислів'ями, приказками, крилатими висловами, афоризмами, текстами. Самобутність української культури та її роль у суспільстві відображаються через особливий підхід, що включає аналіз компонентів паремійних одиниць, дослідження предметно-поняттєвого та емоційно-експресивного змісту сталих виразів, а також розгляд ключових для української культури концептів [29].

Державний стандарт базової середньої освіти передбачає загальний обсяг 140 годин на рік, тобто 4 години на тиждень, відповідно до якого розроблені модельні програми. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи запроваджуються поетапно з 2022 року [18].

На сьогодні мовно-літературна освітня галузь, зокрема вивчення української мови, передбачає реалізацію декількох модельних програм різних авторів, серед них: Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) та Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Попова Т. Д.) [22].

Модельні програми спрямовані на розвиток мовної компетентності, критичного мислення та соціальних навичок здобувачів освіти, забезпечуючи вивчення основних мовних тем, таких як фонетика, лексика, морфологія, синтаксис і фразеологія.

У 5 класі здобувачі освіти звертають увагу на базові теми, зокрема: синоніми, антоніми, омоніми, будова слова, корінь, префікси, суфікси, а також правила орфографії та культури мовлення. Особливу увагу зосереджено на розвитку навичок усного та письмового мовлення учнів, використанні словників і виконанні практичних завдань, спрямованих на вдосконалення правильного мовлення. Водночас підкреслено важливість опанування фразеології, зокрема розуміння поняття фразеологізму, його значення та типових прикладів. Значущим аспектом є також робота з фразеологізмами учнів у текстах, що передбачає формування в учнів умінь розпізнавати фразеологічні одиниці, розуміти їх значення та правильно використовувати фразеологічні звороти в контексті.

У 6-7 класах навчальна програма поступово охоплює ширше коло тем, зокрема синтаксис, словотворення та фразеологію. Здобувачі освіти вивчають основи української фразеології, зокрема розуміння значення та функціональної стабільності стійкості словесних сполучень у мовленні. Це включає ознайомлення з іншими типами фразеологізмів, їх практичне використання, а також розширення лексичного запасу за допомогою фразеологічних одиниць.

У 6 класі вивчення фразеології стає більш ґрунтовним і детальним. Основні теми охоплюють різноманітні аспекти фразеології, такі як поняття різновидів фразеологізмів, стилістичне та емоційне забарвлення фразеологічних одиниць, а також їх використання у культурному контексті. Учні знайомляться з класифікацією фразеологізмів, зокрема, з поділом на сталі вирази, прислів'я, приказки та ідіоми, що допомагає розуміти, як різні види фразеологічних одиниць функціонують у мовленні та в текстах різних жанрів. Також розглядається, як фразеологізми надають тексту певного емоційного та стилістичного відтінку, підсилюють настрій, створюють комічний або іронічний ефект, що розширює можливості учнів у використанні багатих мовних засобів для вираження емоцій і настроїв. Крім того, учні досліджують, як фразеологізми відображають культуру, традиції та

світогляд українського народу, що сприяє не лише глибшому пізнанню рідної мови, а й розумінню культурного підтексту, який може стояти за тими чи іншими фразеологічними виразами. На цьому етапі програма передбачає не лише вивчення фразеологізмів, але й активне їх використання у власних текстах. Це допомагає здобувачам освіти розвивати вміння стилістичного самовираження, а також формувати навички вдумливого аналізу художніх творів. Учні аналізують тексти різних жанрів, таких як казки, оповідання та романи, щоб визначити фразеологічні звороти, дослідити їхню функцію та роль у тексті, а також зрозуміти, як вони впливають на сприйняття персонажів і подій [22].

У цьому класі передбачається детальніше вивчення фразеологізмів, зокрема рідковживаних і складних виразів, що сприяє розширенню мовного запасу здобувачів освіти. Крім того, учні досліджують міжмовні фразеологізми, їхній переклад та адаптацію українською мовою, що допомагає розуміти особливості національної мови й розвивати навички міжкультурної комунікації.

Фразеологічні одиниці – це невід’ємний компонент мови, який сприяє її багатству й виразності. У контексті Нової української школи (НУШ), де формується нове покоління мовців, роль фразеологізмів є особливо важливою. Вони забезпечують зв’язок слів у єдине смислове ціле, що допомагає дітям краще розуміти внутрішню структуру мови та вчитися висловлювати думки образно. Під час дослідження підручників з української мови НУШ ми зафіксували 300 фразеологічних одиниць, які активно сприяють формуванню мовної єдності та виразності, до прикладу: *Бавитися з вогнем, Без задніх ніг, Сім разів відміряй, один раз відріж.*

Класична класифікація фразеологізмів у лінгвістиці ґрунтується на ступені семантичної злитості компонентів фразеологічних одиниць і передбачає їх поділ на три основні групи: зрощення, єдності, сполучення та вирази. Ці групи відрізняються рівнем смислової цілісності та можливістю вносити зміни в складові елементи фразеологізму.

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це абсолютно неподільні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів-складників: *Вити мотузки з когось, На тридев'ять земель, Лебедину пісню співати*. Власне таких фразеологічних одиниць ми зафіксували 102 (34 %), до прикладу такі види найчастіше трапляються у підручниках 7 класу (48; 16 %: *Дати драла, З-під поли, Собаку з'їв*), менше (32; 11 %: *Заговорювати зуби, Підкласти свиню, Піймати облизня*) у 6 та досить рідко (22; 7,33 %: *Водити за носа, Тримати язик за зубами, Як горохом об стіну*) у 5 класах.

Фразеологічні єдності – стійкі вислови, зміст яких залежить від значення одного зі слів у словосполученні: *Без задніх ніг, Викинути з голови, Не з порожніми руками*. Сполучень такого типу ми зафіксували 75 (25 %), більшість їх фіксуємо у підручниках 6 класу (35; 15 %: *Без ножа зарізати, Держати камінь за пазухою, Танцювати під чужу дудку*), менше у 5 класах (26; 8,66 %: *Замилувати очі, З пальця висмоктати, Робити з мухи слона*) та періодично вони трапляються у 7 класі (14; 4,66 %: *Кров з молоком, Прикусити язик, Стріляний горобець*).

Фразеологічні сполучення – «тип фраз, створюваних реалізацією зв'язаних значень слів» [82]. Фразеологізмів такого типу ми зафіксували 56 (18,33 %), до прикладу: *Брати рушник, Нічого в рот не брати, Порушити питання*. Серед них у підручниках за 5 клас – 18 (6 %: *Брати до уваги, Брати участь, Виявляти інтерес*), у 6 – 14 (4,66 %: *Давати раду, Дивитися в очі, Завдавати шкоди*) та 7 клас – 24 (8 %: *Завдавати шкоди, Зазнавати змін, Зазнавати поразки*).

Крім того, фіксуємо й фразеологічні вирази – це стійкі за складом і вживанням фразеологічні звороти, які не тільки семантично подільні, але й повністю складаються зі слів із вільним значенням. Сполук такого типу ми нарахували 67 (22,33 %): *Без труда нема плода, Вік живи – вік учись, Два чоботи – пара*; серед них у підручниках за 5 клас зафіксували – 10 (3,33 %: *Ласкаве теля двох маток ссе, Не копай іншому яму – сам у неї впадеши, Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже*); 6 клас – 26 (8,66 %:

Піймав облизня, Сім раз відмір, один раз відріж, Хто рано встає, тому Бог дає); а за 7 клас – 31 (10,33 %: *Гуртом і батька легше бити, Заговорив, як по тисаному, Знайшов коса на камінь*).

Аналіз навчальних програм з української мови для 5–7 класів показує, що фразеологія є важливим компонентом мовної освіти, який поступово поглиблюється та ускладнюється залежно від класу. У 5–7 класах здобувачі освіти поступово знайомляться з фразеологічними зворотами, вчать використовувати їх у власних висловлюваннях, аналізувати та знаходити у текстах. Викладання фразеології допомагає учням краще розуміти як лексичне багатство української мови, так і культурні особливості, що відображаються у стійких виразах.

2.2. Особливості структурної організації фразеологізмів

Найчастотнішими критеріями, на основі яких здійснюється класифікація фразеологізмів, є структурна. Значну кількість своїх праць присвятили таким питанням: А. Балінт, О. Кунін, Дж. Сейдл, В. Макморді, В. Скрипник, О. Смирницький, А. Хілі.

А. Терентій зазначає, що за структурою фразеологізми найчастіше поділяють на словосполучення й речення. За семантикою надають перевагу або злитості компонентів фразеологічних одиниць, або, звертаючи увагу на структуру, поділяють на сполучення повнозначної частини мови зі службовою; або сполучення двох повнозначних (які по-суті є словосполученнями), організовані за моделлю речення (прислів'я, приказки) [66].

Традиційно у мовознавстві фразеологічні одиниці поділяються на певні структурні типи. Так, Л. Авксент'єв пропонує розподіл фразеологізмів на дві основні групи: перша – фразеологізми, що структурно відповідають моделям речення, друга – ті, що співвідносяться зі словосполученнями [13]. Л. Скрипник виділяє два граматико-структурні класи фразеологічних

одиниць: організовані за моделлю словосполучення, які відповідають окремому слову та функціонують як член речення; і фрази, що мають структуру простих або складних речень [62]. В. Ужченко та Д. Ужченко до основних структурно-граматичних типів фразеологізмів відносять: ті, що побудовані за моделлю сурядних сполучень слів, підрядних словосполучень, та такі, що мають структуру речень [71]. Ж. Краснобаєва-Чорна, у свою чергу, визначає структурну класифікацію фразем як таку, що враховує функціонування фраземних конструкцій у реченні [36].

Варто наголосити, що за кількісним складом фразеологізми за своєю природою здебільшого складаються з кількох лексем і вирізняються образністю та метафоричністю. Це їхня основна ознака, яка створює змістову насиченість і передає прихований сенс. Простота структурного складу тут не підходить, бо фразеологізми зазвичай відтворюють культурний чи історичний контекст, відображаючи асоціації та надають сполученості емоційності та насиченості.

Прості та складені конструкції краще передають однозначний зміст, тоді як фразеологізми грають на відтінках значення, часто використовуючи незвичайні поєднання слів, саме тому варто наголосити на особливостях такого виду лексики, що тяжіють до складної структури.

«До складних пропріальних одиниць належать однослівні двокореневі чи багатоосновні, які можуть бути власне композитами, афіксальними композитами чи абревіатурами» [68, с. 445]. Зазначимо, що зазвичай такі фразеологічні одиниці складаються з кількох слів або їхніх частин, які зливаються воедино і набувають як нових значень, так і певних граматичних властивостей, до прикладу: *Не бачити кінця й краю, Покласти зуби на полицю, Як рак на горі свисне.*

З погляду компонентного складу варто зазначити, що ми зафіксували фразеологічні одиниці, які маю ознаки як словосполучень, так і речень.

Словосполучення – синтаксична одиниця, яка утворюється поєднанням двох чи більше повнозначних слів, поєднаних на основі підрядного зв'язку;

найпростіша синтаксична одиниця мови, утворена з двох або кількох повнозначних слів, пов'язаних між собою в граматичному плані і за змістом. Варто наголосити, що фразеологічні одиниці не є звичайними словосполученнями, а мають структурні ознаки, які зовні нагадують словосполучення. Це означає, що вони побудовані за моделлю поєднання двох або більше слів, як і словосполучення, але суттєво відрізняються за змістом і функціями. Структур такого типу ми зафіксували 279 (93 %): *Без задніх ніг, Золоті руки, На ладан дихати*.

Варто зазначити, що фразеологічні одиниці такого типу, можуть мати ознаки як непоширеного словосполучення, що складається з одного головного й одного залежного компонентів, таких сполук ми нарахували 204 (68 %): *Дідько в греблі, Собака за возом, Як рак печений*); так і фразеологічні одиниці із сурядним зв'язком між компонентам (75; 25 %): *Ні живий ні мертвий, ні в сих ні в тих, Ні риба ні м'ясо*.

Високою продуктивністю характеризуються двокомпонентні фразеологічні одиниці такого типу (138; 29,66 %), наприклад: *Вити мотузки, Грати на руку, Дати копняка*.

Більшість із них є двокомпонентними, до складу яких входять два іменники, 84 (28 %): *Ахіллесова п'ята, Біла ворона, Вовчий апетит*. Другою за чисельністю групою аналізованих лексичних фразеологізмів є дієслівні фразеологічні одиниці, сполучень такого типу ми зафіксували 39, що становить 13 % від загальної кількості: *Бити байдики, Очі відводити, Тягу дати*). Найнижчою продуктивністю характеризуються прислівникові фразеологізми, їх ми зафіксували 15 одиниць (5 %), до прикладу: *Вдень і вночі, З діда-прадіда, Рано чи пізно*.

Трикомпонентних фразеологічних одиниць нарахували 84 (28 %), до прикладу: *Клин клином вибиває, Сіль землі людської, Сім п'ядей у лобі*. Трикомпонентні фразеологізми в українській мові можуть мати різноманітні комбінації частин мови, залежно від ролі кожного компонента в переданому

змісті. Ось різні варіанти поєднання частин мови трикомпонентних фразеологізмів:

- **іменник + іменник + дієслово** (28; 9,33 %): *Зуб на зуб не потрапляє, Клин клином вибивати, Де козам роги правлять;*

- **дієслово + прикметник + іменник** (27; 9 %): *Вийти сухим з води, Грати першу скрипку, Давати зелене світло;*

- **дієслово + іменник + іменник** (15; 5 %): *Гризти граніт науки Зв'язати по руках і ногах, Зробити з мухи слона;*

- **дієслово + займенник + іменник** (10; 3,22 %): *Брати на себе обов'язки, Взяти себе в руки;*

- **дієслово + числівник + іменник** (1; 0,33 %): *Жити одним днем;*

- **іменник + дієслово + іменник** (1; 0,33 %): *Душа кричить болям;*

- **іменник + іменник + іменник** (1; 0,33 %): *Крокодилячі сльози жалю;*

- **іменник + іменник + прикметник** (1; 0,33 %): *Синє море безкрає.*

Ці різноманітні варіанти поєднання частин мови дозволяють фразеологізмам передавати широкий спектр відтінків значень і додають виразності мовленню.

Чотирикомпонентні фразеологічні одиниці – це стійкі вирази, які складаються з чотирьох слів і мають фіксоване, часто образне значення, що не впливає з буквального сенсу окремих слів. Такі фразеологізми широко використовуються в українській мові для надання виразності, метафоричності та глибини висловлюванням. Фразеологічних одиниць такої структури ми нарахували 57 (19 %): *Вискочити як Пилип з конопель, Танцювати під чужу дудку, Тримати камінь за пазухою.* За частиномовною належністю це можуть бути поєднання таких частин мови:

- **дієслово + іменник + прийменник + іменник** (28; 9,33 %): *Вести гру за правилами, Кидати слова на вітер, Лити воду на млин;*

- **частка + іменник + частка + іменник** (15; 5 %): *Ні риба, ні м'ясо, І день, і ніч, Ні кіт, ні собака;*

-іменник + прийменник + іменник + дієслово (10; 3,33 %): *Душа в п'ятки втекла, Кішка скребе на душі;*

-числівник + іменник + прийменник + іменник (2; 0,66 %): *Сім п'ятей у лобі, Сім п'ятниць на тиждень;*

-прикметник + іменник + прийменник + іменник (1; 0,33 %): *Солодкий мед на душу;*

- прислівник + дієслово + прийменник + іменник (1; 0,33 %): *Добре знати своє місце.*

Фразеологічні речення – це стійкі мовні звороти, які мають форму речень і виражають певну завершену думку. Вони відрізняються від фразеологічних словосполучень тим, що є самостійними реченнями і не потребують додаткових слів для вираження закінченої думки. Таких структур ми зафіксували 21 (7 %): *Береженого Бог береже, Старий кінь борозни не псує, Яблуко від яблуні недалеко падає.*

Ось основні ознаки фразеологічних речень:

1. **Стійкість складу:** фразеологічне речення має фіксовану структуру і склад, тобто його не можна довільно змінювати чи замінювати слова без втрати змісту. Наприклад, «Зробив діло – гуляй сміло» не може бути змінене на «Робота виконана – відпочивай сміливо» без втрати фразеологічного змісту.

2. **Переносне значення:** фразеологічне речення має образне значення, яке відрізняється від буквального. Наприклад, «Не було би щастя, так нещастя допомогло» означає, що негативні обставини іноді призводять до позитивних результатів.

3. **Експресивність:** такі речення часто надають мові образності та емоційності. Фразеологічні речення передають певний настрій, ставлення або емоції мовця. Наприклад, «Вовка боятися – в ліс не ходити» підкреслює необхідність ризику для досягнення мети.

4. **Граматично завершена думка:** фразеологічні речення мають синтаксичну структуру завершеного вислову, тобто є повними реченнями.

Наприклад, «*Два чоботи – пара*» – це фразеологічне речення, яке передає закінчену характеристику.

5. **Вживання у готовому вигляді:** фразеологічні речення використовуються в мові як готові вирази, їх не треба створювати заново. Наприклад, «*Сказано – зроблено*» – готовий вираз, який використовується для підкреслення рішучості або швидкості дій.

Фразеологізми – це не просто сукупність слів, а складні мовні одиниці, які мають свою власну структуру та функції. Їхнє вивчення дозволяє глибше зрозуміти особливості будови мови, а також процеси її розвитку.

2.3. Семантико-функціональні особливості фразеологічних одиниць

Фразеологізми – це не просто сукупність слів, а цілісні одиниці зі своїм власним значенням, яке часто відрізняється від значень окремих компонентів. Хоча прямого фразеологізму для позначення самого себе не існує, ми маємо широкий спектр мовних засобів, щоб описати це явище. Вибір конкретного слова або виразу залежить від контексту і того, який саме аспект фразеологізмів ми хочемо підкреслити.

Одним із важливих аспектів дослідження фразеологізмів є їх класифікація, зокрема за семантикою твірної основи, що дозволяє виокремити специфічні групи фразеологізмів, пов'язаних із певними сферами життя, побуту, традицій і культурних реалій.

Класифікація фразеологічних одиниць за семантичною основою сприяє глибшому розумінню того, як у мові відбиваються колективні уявлення, цінності та ідеї, властиві конкретному народу. Такий підхід дозволяє систематизувати фразеологізми за їхніми тематичними та символічними ознаками, виокремлюючи групи одиниць, пов'язаних з концептами життя, смерті, природи, людських стосунків, моральних якостей тощо. Кожна з цих груп виконує свої функції в комунікації, надаючи мовленню культурного контексту та посилюючи експресивність висловлювань.

Варто звернути увагу на певні лексеми, що входять до складу фразеологічної одиниці, які в подальшому мають вплив за певними асоціаціями та ознаками на безпосереднє значення, до прикладу:

1) опис людини, її характер (98; 32,66 %): *Майстер на всі руки* ← майстер – 1. Фахівець з якого-небудь ремесла. [64. Т. 7. с. 899.]; *Швидкий на розум* ← швидкий – 1. Який відбувається, здійснюється з великою швидкістю, дуже рухливий; стрімкий. [64. Т. 7. с. 838]; *Копилити губи* ← копилити – розм. Випинати, надувати (звичайно губи). [64. Т. 2. с. 185 - 186.];

2) назви органів та частин людського тіла (65; 21,66 %): *Голова варить* ← голова – 1. ж. Частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок — вищий відділ центральної нервової системи [64. Т. 2. с. 109]; *Одна нога тут, друга там* ← нога – 1. Одна з двох нижніх кінцівок людини [СУ64ЛМ. Т. 5. с. 437]; *За покликом серця* ← серце – 1. Центральний орган кровоносної системи у вигляді м'язового мішка, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг (у людини – з лівого боку грудної порожнини). [64. Т. 9. с. 141];

3) дім, предмети побуту (48; 16 %): *Моя хата скраю* ← хата – 1. Сільський одноповерховий житловий будинок [64. Т. 11. с. 29.]; *Розбити глек* ← глек – 1. Висока кругла, перев. глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині. [64. Т. 2. с. 81.]; *Як п'яте колесо до воза* ← колесо – 1. Коло зі спицями або суцільне, що обертається на осі й надає руху екіпажеві та іншим засобам пересування [64. Т. 4. с. 219.];

4) назви страв та харчових продуктів (38; 12,66 %): *Передати куті меду* ← кутя – 1. Обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні різдва чи водохреща [64. Т. 4. с. 419.], *Як вареник у сметані* ← вареник – українська національна страва у вигляді відвареного прісного тіста з начинкою, *Як сир в маслі* ← масло – 1. Харчовий продукт, який виробляють збиванням вершків або сметани [64. Т. 4. с. 639];

5) явища природи, погода (27; 9 %): *Витати в хмарах*←*хмара* – 1. Скупчення краплин води, кристаликів льоду та їхньої суміші в атмосфері у вигляді суцільної маси світлого або темного кольору, що несе дощ, град, сніг [64. Т. 11. с. 93], *Як грім серед ясного неба*← грім – 1. Гуркіт і тріск, що супроводять електричні розряди в атмосфері [64. Т. 2. с. 170.], *Як сніг на голову*← сніг – Атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів [64. Т. 9. с. 423.];

6) час (20; 6,66 %): *Медовий місяць*←місяць – 3. Проміжок часу, протягом якого це небесне тіло обертається навколо Землі (від 28 до 31 доби) [64. Т. 4. с. 753], *На все свій час*← час – 2. Тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін. [64. Т. 11. с. 274.]; *Після дощичку в четвер*← четвер – Назва четвертого дня тижня (після неділі) [64. Т. 11. с. 318];

7) відзоолексемні (2; 0,66 %): *Ведмежа послуга*←ведмідь – 1. Великий хижий ссавець з незграбним масивним тілом, укритий густою шерстю [СУ64М. Т. 1. с. 316], *Горобцям дулі показувати*←*горобець* – Маленький сірий птах, який живе перев. поблизу житла людини [64. Т. 2. с. 135], *Корова злизала*← корова – 1. Велика парнокопитна свійська молочна тварина; самка бугая [64. Т. 4. с. 295];

8) відфлоролексемні (2; 0,66 %): *Дати дуба*←дуб 1. Багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями [64. Т. 2. с. 428]; *Як гарбуз на вербі виросте*←*верба* – Дерево або кущ з гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками [64. Т. 1. с. 325]; *Горох з капустою*← горох – 1. Польова і городня трав'яниста рослина родини бобових з круглим насінням (горошинами) [64. Т. 2. с. 137].

Структурне поєднання слів у фразеологізмі – це особливий вид мовного явища, де окремі слова об'єднуються в стійку, нероздільну одиницю, яка має нове, цілісне значення. Це значення часто відрізняється від суми значень окремих слів, що входять до складу фразеологізму. Реалізація такого

поєднання відображається у переосмисленні компонентів, створенні нового образу, втрати лексичної самостійності.

Проаналізувавши особливості структурної організації фразеологізмів та їх вплив на семантику, перейдемо до класифікації фразеологічних одиниць за їхнім значенням. Даний етап дослідження дозволить систематизувати різноманіття фразеологізмів та визначити критерії їхньої типологізації. Зазвичай фразеологізми, які ми зафіксували відображають:

- **Емоційні стани** (128; 42,66 %). Часте використання фразеологізмів, що передають емоції, пов'язане з їх здатністю яскраво та образно виражати почуття, додаючи мовленню емоційної насиченості та виразності. Фразеологізми передають емоції не буквально, а через образи, які легко сприймаються й асоціюються з реальними ситуаціями. Це робить їх влучними, універсальними та часто вживаними у повсякденному спілкуванні. Досить часто трапляються ідіоми із поняттям «радість», до прикладу: *Душа співає, Сміятися до сліз, Як на крилах літати*. Варто звернути увагу й на поняття «смуток»: *Важко на душі, Душа плаче, Серце кров'ю обливається*. По-особливому український народ відноситься й до поняття «гнів»: *Вибухнути від люті, Звести з розуму, Кипіти від гніву*. Нерідко трапляються ідіоми на позначення почуття «страху», на кшталт: *Волосся дибки стало, Душа в п'ятах, Серце завмирає*. Фіксуємо й фразеологічні одиниці на позначення «здивування», типу: *Очі на лоб полізли, Як громом вражений*.

- **Характеристики особистості** (84; 28 %). Продуктивність використання фразеологізмів для характеристики особистості пояснюється тим, що вони дозволяють стисло та яскраво передати риси характеру, поведінку або моральні якості людини. Такі вирази допомагають оживити мовлення, створити яскраві образи, зрозумілі для багатьох. Вони додають описам глибини й емоційності, дозволяючи з легкістю передати ставлення до людини чи її дій. Це зручно у щоденному спілкуванні та часто допомагає уникати тривалих пояснень, роблячи мову більш виразною та живою. Досить часто фіксуємо фразеологізми, у яких є певні характеристики на поняття

«розум», типу: *Баняк варить, Гострий розум, Мати голову на плечах*. Трапляються й ідіоми, які за своєю суттю є антонімічними до попередніх, тобто співвідносяться з лексемою «глупота»: *Вітер у голові, Водити за ніс Дурні думки*. Прослідковуємо й частотність вживання фразеологічних одиниць, яка співвідноситься із поняттям «лінь», наприклад: *Бити байдики, Валятися на дивані, Склавши руки*. Варто звернути увагу й на компонент «працьовитість»: *Пахати як віл, Горить в руках, Крутиться як білка в колесі*. Дещо меншою продуктивністю фіксуємо фразеологізми, що позначають «щирість»: *Відкрита душа, Дивитися в очі*; та «хитрощі»: *Пускати тил в очі, Крутити нерви*.

- Характеристики предметів і явищ (32; 10,66 %). Фразеологізми, що описують характеристики предметів та явищ, часто вживаються через їхню здатність яскраво, образно та лаконічно передавати властивості, що складно описати буквально, вони допомагають створити виразні асоціації, які легко сприймаються слухачами. Їх частотність вживання зумовлена універсальністю та емоційністю, адже вони дозволяють швидко передати не лише фізичні властивості предметів чи явищ, але й суб'єктивне сприйняття, настрої чи оцінку мовця. Такі вирази роблять мовлення багатшим, емоційнішим і дозволяють обійтися без складних, багатослівних описів. Досить високою продуктивністю характеризуються фразеологізми на позначення поняття «великий за розміром», до прикладу: *Великий як слон, Як гора, Як з води вплив*. Стосовно антонімічних фразеологізмів на позначення «малий за розміром», типу: *Мов горобець, Тоненький мов ниточка, Як горошина*. Трапляються й поєднання слів на позначення як поняття «швидкий», типу: *Бігти стрілою, Летить як на крилах, Як блискавка*; так і «повільний», до прикладу: *Ледве ноги тягти, Рухатись як равлик, Як черепаха*.

- Соціальні ролі та відносини (28; 9,33 %). Фразеологізми, що описують соціальні ролі, продуктивно використовуються для вираження ставлення до людей, їхніх обов'язків, статусу чи поведінки. Завдяки

яскравим образам вони дозволяють передати характеристики людей певного типу, їхню роль у суспільстві або ставлення інших до них, додаючи мовленню емоційності й оцінності. До прикладу періодично трапляються фразеологізми на позначення поняття «дружба»: *Душа в душу, Не розливай воду, Як брат і сестра*. Варто зазначити, що трапляються й поєднання слів, які реалізуються у значенні «ворожість», типу: *Зуб за зуб, Камінь за пазухою носити, Як кіт з собакою*. Досить цікаво проявляються значення «кохання»: *Втратити голову, Душі не чути в когось, У полоні кохання*.

- **Оцінки та судження** (16; 8,66 %). Фразеологічні одиниці такого типу фіксуємо рідко, серед них, зокрема, поєднання слів, що вказують на значення «позитивної характеристики», до прикладу: *Золоті руки, Світла голова, Чиста душа*; як і з значенням «негативна», до прикладу: *Брудні руки, Злий як собака, Чорна душа*.

- **Фізичні стани** (12; 6,87 %). використання фразеологізмів для позначення фізичних станів зумовлена їхньою здатністю передавати конкретні відчуття і стани зрозуміло й образно. Такі вирази, як «з ніг валитися» (втомитися), «як вичавлений лимон» (почуватися виснаженим) або «сили не маю» (бути знесиленим), допомагають описати стан людини емоційніше й доступніше, ніж простий опис. Вони збагачують мову, додаючи їй жвавості, і дозволяють швидко зрозуміти, що людина відчуває. Часте вживання таких фразеологізмів пов'язане також із тим, що фізичний стан часто відображає внутрішні переживання, і це робить такі вирази особливо популярними в щоденному спілкуванні. Варто звернути увагу на фразеологізми із значенням «здоров'я», до прикладу: *Здоровий як бик, Міцний горішок, Міцний як обценьки*. «Немічність», «хвороба» представлена такими поєднаннями: *Кістка на кістці, Ледве ноги тягне, Ні живий, ні мертвий*.

Семантико-функціональні особливості фразеологізмів показують, що найбільш популярними є ті, які описують емоційні стани, соціальні відносини та оцінку – це зумовлено потребою людини висловлювати

ставлення до інших або до ситуацій. Прагнення стисло виражати думки підсилює використання фразеологічних одиниць, а їх семантика залежить від багатьох факторів, таких як культурний контекст і ситуація мовлення. Характеристики фразеологізмів дозволяють не тільки збагачувати мовлення, але й забезпечують стійкість та виразність мовлення.

Фразеологізми є невід'ємною частиною мовної картини світу, оскільки вони не лише сприяють образності мови, а й відображають соціальні та культурні стереотипи, формуючи унікальні мовні моделі, що сприяють кращому розумінню мовних та культурних особливостей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. У межах реалізації соціокультурної змістової лінії сучасних модельних програм з української мови та методичних підходів до українськомовної освіти в школі важливою стає робота здобувачів освіти з паремійним дидактичним матеріалом, зокрема з прислів'ями, приказками, крилатими висловами, афоризмами, текстами.

2. Фразеологічні одиниці є важливою складовою мови, яка збагачує її та надає виразності. У контексті Нової української школи (НУШ), що формує нове покоління мовців, фразеологізми відіграють особливу роль. Вони об'єднують слова в цілісні смислові конструкції, сприяючи розвитку у дітей розуміння внутрішньої будови мови та навичок образного вираження думок. У процесі аналізу підручників з української мови НУШ було виявлено 300 фразеологічних одиниць, які активно сприяють формуванню мовної єдності та надання висловлюванням виразності.

3. Традиційна класифікація фразеологізмів у лінгвістиці базується на ступені семантичної єдності компонентів фразеологічних одиниць і передбачає їх розподіл на три основні групи: зрощення, єдності, сполучення та вирази. Ці групи різняться рівнем цілісності змісту та можливістю вносити зміни в окремі елементи фразеологізму. Загалом було зафіксовано 102 фразеологічних зрощень (34 %), серед яких найбільше виявлено у підручниках для 7 класу (48 одиниць, 16 %), менше – у 6 класі (32 одиниці, 11 %), і найменше – у 5 класі (22 одиниці, 7,33 %). Фразеологічні єдності, що представляють стійкі вислови, значення яких залежить від одного зі складових слів, склали 75 одиниць (25 %). Фразеологічні сполучення, які формуються реалізацією зв'язаних значень слів, також були зафіксовані у значній кількості.

4. Фразеологізми найчастіше класифікують за структурними критеріями. Значний внесок у вивчення цієї теми зробили такі науковці, як А. Балінт, О. Кунін, Дж. Сейдл, В. Макморді, В. Скрипник, О. Смирницький і А. Хілі.

5. Серед фразеологічних одиниць розрізняють різні типи за структурою: прості, складені. Проте, варто зазначити, що прості структури є нехарактерним явищем щодо фразеології. двокомпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні. Кожна з цих груп має свої особливості в поєднанні частин мови, що визначає гнучкість і різноманітність їхнього використання.

6. З погляду компонентного складу варто зазначити, що ми зафіксували фразеологічні одиниці, які маю ознаки як словосполучень, так і речень. 279 (93 %)

7. Варто зазначити, що фразеологічні одиниці такого типу, можуть мати ознаки як непоширеного словосполучення (204; 68 %); так і фразеологічні одиниці із сурядним зв'язком між компонентам (75; 25 %).

8. Високою продуктивністю характеризуються двокомпонентні фразеологічні одиниці такого типу (138; 29,66 %), більшість із них є двокомпонентними, до складу яких входять два іменники, 84 (28 %). Трикомпонентних фразеологічних одиниць нарахували 64 (28 %), і вони є поєднаннями таких конструкцій: «іменник + іменник + дієслово» (28; 9,33 %); «дієслово + прикметник + іменник» (27; 9 %), «дієслово + іменник + іменник» (15; 5 %); «дієслово + займенник + іменник» (10; 3,22 %); «дієслово + числівник + іменник» (1; 0,33 %): «іменник + дієслово + іменник» (1; 0,33 %); «іменник + іменник + іменник» (1; 0,33 %); «іменник + іменник + прикметник» (1; 0,33 %). Чотирикомпонентних фразеологічних одиниць ми зафіксували 57 (19 %), здебільшого це поєднання: «частка + іменник + частка + іменник» (15; 5 %); «іменник + прийменник + іменник + дієслово» (10; 3,33 %); «числівник + іменник + прийменник + іменник» (2; 0,66 %), «прикметник + іменник + прийменник + іменник» (1; 0,33 %); «прислівник + дієслово + прийменник + іменник» (1; 0,33 %).

9. Одним із важливих аспектів дослідження фразеологізмів є їх класифікація, зокрема за семантикою твірної основи, що дозволяє виокремити специфічні групи фразеологізмів, пов'язаних із певними сферами життя, побуту, традицій і культурних реалій.

10. У загальному, слова, що входять до складу фразеологізмів, мають різноманітне походження і функціонують у різних контекстах. Найбільше представлено лексем, що пов'язані з частинами тіла, явищами природи та стравами, що складають майже 30% від загального числа. Лексеми, які описують людину та її характеристики, а також ті, що стосуються предметів побуту, також займають значну частину, наближаючись до 25%. Інші групи лексем, зокрема відзоолексемні та відфлоролексемні, мають менш виражене функціонування, але теж сприяють розмаїттю та образності фразеологізмів.

11. Фразеологічні одиниці, які ми зафіксували, здебільшого відображають емоційні стани (128; 42,66 %), характеристики особистості (84; 28 %), інколи соціальні ролі та відносини (28; 9,33 %), оцінки та судження (16; 8,66 %), рідко фразеологізми, що відображають фізичні стани (12; 6,87 %).

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У НУШ

3.1 Суть поняття «соціокультурна компетентність»

Освіта є основним чинником, що формує нові корисні життєві установки особистості, допомагаючи глибше зрозуміти національну та світову культуру. Вона сприяє вихованню шанобливого ставлення до важливих суспільних цінностей і досягнень, а також створює необхідні умови для успішної соціалізації здобувачів освіти. Сучасні концепції освітнього процесу орієнтовані на розвиток креативної особистості й передбачають формування ключових компетентностей, які допомагають застосовувати набуті знання, навички та вміння, а також визначають ролі та цілі реалізації державного освітнього стандарту. Варто зазначити, що одним із важливих аспектів у нинішньому навчальному процесі є соціокультурна компетентність здобувачів освіти, яка безперечно пов'язана зі сферою суспільно-культурних норм і цінностей.

Вперше термін «соціокультурна компетентність» вжив канадський учений Дж. Каммінз (J. Cummins) у 70-80-х роках ХХ століття в контексті прикладної лінгвістики. Науковець визначив цей термін як один зі складників академічної комунікативної компетентності, яка відображає знання про соціальні норми взаємодії в академічному середовищі [51].

Питання формування соціокультурної компетентності стосовно здобувачів освіти, залишається важливим і досліджується багатьма українськими науковцями, методистами, педагогами. Серед них – О. Бігич, Г. Борецька, Ю. Головач, О. Жорнова, І. Закір'янова, Л. Коваль, О. Локшиної, С. Ніколаєва, В. Редько, М. Степаненко, І. Шилінговська. Зазвичай, ці науковці описують соціокультурну компетентність як один із необхідних елементів освітнього процесу. Варто зазначити, що О. Жорнова характеризує

соціокультурну компетентність як здатність людини самостійно змінюватися за допомогою знайомих форм активності, що виражається в ефективному впливі на життя інших людей, усвідомленні інших культурних значень і цінностей [76, с. 93].

Однією із ключових вважається соціокультурна компетентність, яка, за твердженням Т. Фоменко, являє собою «якісну характеристику особистості, що ґрунтується на сукупності здобутих знань соціальних та культурних сфер життя, ціннісних орієнтацій; здатність та готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов та культур» [75].

І. Закір'янова, своєю чергою, описує соціокультурну компетентність як інтегральну якість особистості, яка дозволяє людині, відштовхуючись від існуючої системи знань, вибирати власні орієнтири, на основі яких вона може визначати свою поведінку, взаємини з іншими, а також впливати на проблемні ситуації в стосунках типу «людина – людина», самореалізуючись у конкретних культурно-історичних умовах власної діяльності [25]. На думку Закір'янової, розвиток соціокультурної компетентності не може бути випадковим або неконтрольованим процесом; для досягнення високого рівня цієї компетентності необхідне використання спеціальних методичних заходів, що сприяють самовираженню і творчій реалізації особистості.

Варто зазначити, що соціокультурна компетентність є важливою якісною характеристикою, що базується на знаннях про соціальні та культурні аспекти життя і ціннісні орієнтири; це готовність до міжкультурного спілкування з представниками інших культур [25].

Під час вивчення методичних особливостей навчання філологічних дисциплін С. Ніколаєва наголосила, що у зв'язку з розвитком нових галузей знань замість терміну «соціокультурна компетентність» усе частіше використовують поняття «лінгвосоціокультурна компетентність» (ЛСК). Науковця зазначає, що компетентність охоплює ширший спектр знань і включає в себе, окрім соціокультурної компетентності, ще й соціолінгвістичні та соціальні компетенції. Вона передбачає знання про

країну, мова якої вивчається, її культуру, традиції, звичаї, а також вміння вилучати і використовувати з мовних одиниць відповідну інформацію в різних комунікативних ситуаціях [45].

С. Ніколаєва визначає соціокультурну компетентність як здатність особистості опанувати різні культурологічні, (лінгво)країнознавчі, соціокультурні й міжкультурні знання і застосовувати їх для досягнення своїх цілей у міжкультурному спілкуванні. Основними складовими соціокультурної компетентності є знання, зокрема:

- загальнокультурні знання, які здобувачі освіти здобувають протягом як навчання, так і самонавчання;
- знання про країну та культуру мови, яка вивчається, здобуті на уроках з мовознавчих дисциплін і курсах країнознавства;
- міжкультурні знання, що засвоюються через самоосвіту, читання відповідної літератури та розвинені соціокультурну чутливість і здатність до аналізу й рефлексії під час безпосереднього спілкування.

Ці знання необхідні для розвитку навичок і вмінь застосовувати їх під час спілкування з носіями мови, а також для правильного розуміння та інтерпретації автентичних текстів, фільмів, мистецьких творів тощо [44].

Т. Варянюк у статті «Формування соціокультурної компетентності у студентів на заняттях з іноземної мови», формування соціокультурної компетентності є комплексом взаємопов'язаних складових, зокрема:

1. країнознавча компетентність;
2. лінгвокраїнознавча компетентність;
3. соціолінгвістична компетентність.

Країнознавча компетентність передбачає знання про народ, який носить мову, його національні риси, соціально-політичний устрій, досягнення в освіті та культурі, а також особливості побуту, традицій та звичаїв. Використання цієї інформації під час навчання іноземній мові сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів і розвитку їхніх комунікативних можливостей. Водночас, авторка зазначає, що

лінгвокраїнознавча компетентність полягає в здатності сприймати мову з культурною функцією, враховуючи національні та культурні особливості. Здобувачі освіти будь-якого рівня повинні оволодіти знаннями мовних одиниць з національно-культурним компонентом і вміти застосовувати їх у відповідних соціально-мовленнєвих ситуаціях [9].

Пізнавальний, розвивальний і виховний аспекти навчального процесу тісно пов'язані з формуванням соціокультурної компетентності здобувачів освіти, що є якісною характеристикою особистості. Вона передбачає здатність і готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов і культур [9].

Згідно з програмою навчання для загальноосвітніх закладів, затвердженою Міністерством освіти і науки України, компетентнісний підхід є важливим елементом організації навчального процесу. У переліку компетентностей здобувачів освіти соціокультурного напрямку виділяються соціальна і громадянська компетентності, а також обізнаність і самовираження в культурній сфері, які містять у собі відповідні уміння та ставлення [41].

Відповідно до програми, соціокультурна компетентність здобувачів освіти включає такі компоненти: знання загальних соціальних норм та цінностей, знання норм і правил поведінки, знання окремих предметних галузей, знання історичних фактів та розуміння громадянських позицій.

Соціокультурна компетентність є важливою частиною комунікативної компетентності, яка гармонійно поєднується з країнознавчою, лінгвокраїнознавчою та соціолінгвістичною компетентностями. Це дозволяє здобувачам освіти краще розуміти культурні процеси, орієнтуватися в традиціях, звичаях і цінностях різних народів, а також ефективно спілкуватися рідною мовою в сучасному світі.

Т. Бондар зазначає, що розвиток соціальної компетентності передбачає здатність працювати в команді, досягати спільних результатів, а за необхідності – вирішувати проблемні ситуації або попереджати їх, шукаючи

компромісні варіанти реалізації певного питання. Важливим аспектом цієї компетентності є повага до законів суспільства, дотримання прав людини, а також здатність взаємодіяти у культурному розмаїтті мультикультурного середовища [6].

Відповідно до державного стандарту України, у вивченні рідної мови усе більшого значення набувають різні види мовленнєвої діяльності. Учителі-словесники активно застосовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології, такі як інтерактивні дошки, мультимедійні презентації, інтелектуальні карти, аудіо- та відеоматеріали. Це не лише сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок, але й підвищує мотивацію здобувачів освіти до навчання, спонукає їх до самостійної роботи.

Українська мова є невід'ємною частиною сучасного життя, тому завданням учителів є не тільки забезпечити здобувачів освіти мовленнєвою підготовкою на належному рівні, але й навчити їх використовувати мову на практиці, виховувати любов на повагу до неї. Це стосується роботи з комп'ютером у сфері техніки, складання ділових документів у бізнесі, написання статей та публікацій у науці. Таким чином, вивчення іноземної мови повинно відповідати потребам повсякденного життя і майбутньої професійної діяльності.

Важливими принципами відбору соціокультурного матеріалу є його комунікативна цінність та відповідність цілям і завданням навчання спілкування в межах певної теми; принцип автентичності мовних одиниць (вимова, лексика, граматики) та мовленнєвих зразків (речень, текстів), а також використання ілюстративних соціокультурних матеріалів для формування навичок спілкування. Дотримання цих принципів дозволяє ефективно організувати процес оволодіння іншомовним спілкуванням згідно з вимогами освітньої програми [6].

Отже, оскільки соціокультурна компетентність безпосередньо пов'язана з формуванням особистості в сучасному суспільстві, яке постійно змінюється, а разом із ним і стереотипи та цінності, сучасна освіта має

допомагати молоді збагачувати власний досвід та досвід майбутніх поколінь [77].

3.2. Фразеологізми як засіб розвитку соціокультурної компетентності в мовній освіті

Фразеологізми – це ключова частина лексичної системи мови, яка не лише передає багатство мовного вираження, але й є важливим джерелом культурної інформації. У сучасному мовному навчанні вони мають великий потенціал для розвитку соціокультурної компетентності, адже сприяють кращому розумінню історії, традицій, цінностей народу, а також розширюють лексичний запас і вдосконалюють мовленнєві навички учнів.

О. Савченко стверджує, що «з метою формування загальнокультурної складової соціокультурної компетентності в процесі навчання української мови доцільно використовувати народознавчий матеріал; тексти, в яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформацію про відомих українців минулого і сьогодення; залучати і готувати дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлювати з історією їх виникнення; використовувати тексти на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукції картин для написання тексту за картиною тощо [59].

Фразеологізми тісно пов'язані з національною культурою, адже вони часто відображають традиції, побут і світогляд носіїв мови. Для учнів вивчення фразеологізмів відкриває значну кількість можливостей, зокрема: розуміти ментальність народу, його погляди на життя, ознайомитися з історичними та культурними реаліями, що вплинули на формування мови, розвинути вміння аналізувати мовні одиниці та їхній контекст.

Соціокультурна компетентність передбачає не лише знання мови, але й здатність ефективно взаємодіяти в міжкультурному середовищі.

Фразеологізми допомагають зрозуміти не тільки сенс слів, але й емоційний чи культурний підтекст, який стоїть за ними.

Для вчителя-словесника розуміння сутності нових цілей, функцій соціокультурної освіти, пошук необхідних результативних форм і методів формування соціокультурної компетенції є першочерговим.

Проте, варто зазначити, що виникають певні труднощі, які постають під час формування соціокультурної компетенції здобувачів освіти, зокрема:

1. Розробляти соціокультурні завдання;
2. Розвивати критичне мислення;
3. Організувати різні ефективні режими роботи для оволодіння соціокультурною компетенцією;
4. Організувати індивідуальну роботу, спрямовану на пошук необхідної соціокультурної інформації;
5. Добирати вербальний і невербальний матеріал для відповідних соціокультурних ситуацій [39].

Наприклад, фразеологізми «водити за ніс» чи «на порожньому місці» містять образи, які є віддзеркаленням багатовікової народної мудрості. Водночас здобувачі освіти через такі вирази опановують особливості мовної картини світу.

Для ефективного засвоєння фразеологізмів у навчальному процесі доцільно застосовувати інтерактивні методи, що сприяють груповій взаємодії, наприклад:

1. **Інтерактивні ігри**, до прикладу: гра «Знайди пару» (учні шукають відповідність між частинами фразеологізму. Це не лише активізує пам'ять, але й дозволяє зрозуміти лексичні зв'язки між словами); «Поясни значення»: кожен учень отримує картку з фразеологізмом і пояснює його значення, використовуючи приклади з повсякденного життя.

2. **Робота в парах і групах**, наприклад створення діалогів із використанням фразеологізмів. Учасники мають обговорити певну ситуацію (наприклад, планування подорожі чи вирішення конфлікту), вплітаючи в

розмову задані вирази; групове складання списків аналогів фразеологізмів іншими мовами. Це дає змогу учням зрозуміти подібності та відмінності між культурами.

3. **Творчі завдання**, на кшталт: написання коротких оповідань, у яких використовується певний набір фразеологізмів; крім того, інсценізація діалогів чи ситуацій із заданими стійкими виразами.

Згідно з дослідженнями, найпродуктивнішими в навчальному процесі є дво- та трикомпонентні фразеологізми, які мають просту структуру та чітке значення. Вони часто використовуються в інтерактивних завданнях через легкість запам'ятовування.

Фразеологізми є чудовим інструментом для розвитку критичного мислення, аналізу та адаптації до різних соціокультурних контекстів. Робота з ними сприяє:

1. **Розширенню словникового запасу.** Здобувачі освіти вчаться добирати правильні вирази для певних ситуацій, що робить їх мовлення більш різноманітним.

2. **Розвитку мовленнєвої адаптації.** Вживання фразеологізмів допомагає краще розуміти живу мову.

3. **Вихованню емпатії та соціальних навичок.** Інтерактивні завдання з фразеологізмами часто базуються на груповій роботі, що сприяє розвитку вміння слухати та розуміти інших.

Для того аби організувати якісний урок потрібно звернути увагу на певні чинники, зокрема:

1. Вибір фразеологізмів залежно від вікових особливостей здобувачів освіти може допомогти зрозуміти краще та запам'ятати матеріал. Молодший учнівський колектив може краще сприймати більш прості та конкретні фразеологізми, тоді як старша аудиторія може бути більш відкрита для більш складних та метафоричних висловів.

2. Використання ігор для закріплення знань у невимушеній атмосфері може бути дуже ефективним. Гра залучить увагу учнів, зробить навчання цікавішим та допоможе їм запам'ятати матеріал краще.

3. Створення контексту для кожного виразу також може бути корисним. Це допоможе здобувачам освіти зрозуміти, в яких ситуаціях ці фразеологізми є відповідними, та використовувати їх правильно в мовленні.

Фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні соціокультурної компетентності, оскільки вони дозволяють здобувачам освіти глибше розуміти культуру та мову. Інтерактивні завдання на основі фразеологізмів сприяють не лише розвитку мовлення, але й вихованню навичок спілкування, критичного мислення та соціальної адаптації.

Їх систематичне використання у навчанні дозволяє формувати у школярів не лише багатий лексичний запас, а й міжкультурну обізнаність, необхідну для ефективної комунікації в сучасному світі.

3.3. Розробка системи вправ з фразеології на формування соціокультурної компетентності

Соціокультурна змістова лінія на уроках української мови є важливим компонентом освітнього процесу, що сприяє розвитку в учнів національної самосвідомості, культурної ідентичності та загальної обізнаності про культурні надбання українського народу. Вивчення мови через призму соціокультурного підходу дає змогу не лише засвоювати лексичні й граматичні структури, але й долучати учнів до глибокого розуміння історичних, культурних та морально-етичних цінностей, закладених у мовних явищах. Одним із дієвих засобів для реалізації цієї лінії є використання фразеологічних одиниць, які, будучи носіями багатогранної культурної інформації, передають відображення народних традицій, світогляду та національних особливостей.

Фразеологізми, як стійкі мовні конструкції з фіксованим значенням, відрізняються яскравою експресивністю та стилістичною забарвленістю, що робить їх незамінними для формування в учнів не лише мовленнєвих, а й соціокультурних компетенцій. Їх використання на уроках української мови може стати основою для формування цілісного світогляду учнів, підвищення їхньої мовленнєвої культури та вдосконалення навичок культурного діалогу. Систематичне введення фразеологічних одиниць у процес навчання сприяє розвитку критичного мислення, здатності до інтерпретації мовленнєвих зразків та розуміння глибинних культурних смислів.

З огляду на потреби сучасної освіти, розробка системи вправ для реалізації соціокультурної лінії має враховувати не лише змістовну складову, а й конкретні типи діяльності, які сприяють розвитку різнобічних мовленнєвих умінь. У цьому контексті важливо орієнтуватися на три основні групи результатів: усна взаємодія, письмова взаємодія та дослідження мовлення. Кожна з цих груп вимагає розробки специфічних вправ, які б сприяли ефективному засвоєнню фразеологічних одиниць і формуванню соціокультурної компетенції.

Таким чином, ми звертаємо увагу на є розробку та обґрунтування системи вправ і завдань із використанням фразеологічних одиниць, що сприятимуть реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови. Запропонована система дозволить комплексно впливати на розвиток мовленнєвих умінь школярів, формуючи в них здатність до осмислення мовних явищ як носіїв культурної інформації, з урахуванням різних видів мовленнєвої взаємодії та дослідницької діяльності.

Відповідно до оновлень Міністерства освіти та науки, яке затвердило рекомендації щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, у якому зазначено підходи до оцінювання результатів навчання учнів 5–9 класів. Зокрема, визначено такі групи результатів, власне з української мови: усно

взаємодіє (ГР1); працює з текстом (ГР2); письмово взаємодіє (ГР3); досліджує мовлення (ГР4) [43].

3.3.1. ГР1 (усно взаємодіє)

Для реалізації усної взаємодії (ГР1) доцільно використовувати вправи, що стимулюють діалоги, дискусії та обговорення, пов'язані з інтерпретацією фразеологізмів у контексті української культури. Для реалізації контексту такого типу можна використовувати такі завдання:

1. Обговорення значень фразеологізмів у парах. Учасники отримують картки з фразеологізмами та їхнім буквальним значенням. Вони повинні пояснити партнеру переносне значення та разом придумати ситуацію, де цей фразеологізм доречно вжити:

Без зайвих слів, Бити байдики, Битися як риба об лід, Бігати з язиком на плечі, Брати ноги на плечі, Вдарити по руках, Ведмідь на вухо наступив, Вертатися до своїх овечок, Вести за ніс, Взяти себе в руки, Видно як на долоні, Виїдати очі, Вийти з себе, Вийти на люди, Як у воду канув

2. Пояснити значення фразеологізма та придумати ситуацію з ним:

Вовк в овечій шкурі, Вовк голодний і коза ціла, Вовком дивитися, Водити за ніс, Водити хороводи, Водою не розлити, Впасти в око, Втирати окуляри, Гірка доля, Горить під ногами земля, Горло дерти, Горобця за хвіст тримати, Грати на нервах, Грати на руку, Грати першу скрипку, Жити одним днем, З вогню та в полум'я.

3. Ігрове завдання «Фразеологічний марафон». Учасники по черзі називають фразеологізм, який описує певну ситуацію. Хто не може придумати відповідний вираз – вибуває.

4. Скласти діалог із зазначеними фразеологізмами:

Зняти з язика, Золоті гори обіцяти, Золоті руки, З-під землі діставати, Зробити з мухи слона, Зуби з'їсти, І кінці у воду, Капустяна голова, Кидати виклик, Кидати слова на вітер, Класти зуби на полицю, Клин клином

вибивати, Клювати носом, Ковтати образи, Кров з молоком, Кров точити, Крутити голову, Купити kota в мішку, Курячий розум, Кусати лікті, Ламати голову, Лебедину пісню співати, Легким на підйом, Летіти стрімголов, Лізти в петлю, Лізти зі шкіри, Ловити гав, Ловити рибу в каламутній воді.

5. Намалювати малюнки до фразеологізмів:

Мати гострий язик, Мати зуб на когось, Мов на крилах летіти, Мовчати як риба, Море по коліна, Морочити голову, Мухи не образити, На вагу золота, На весь голос, На волосині висіти, На всі руки майстер, На всі сто, На всіх парах, На гачку сидіти, На голову сісти, На довгому мотузку тримати, На ладан дихати.

6. Розглянути картину та виконати завдання:

6.1. Знайдіть сюжети, які ілюструють фразеологізми. Запишіть їх та поясніть їх значення;

6.2. Знайти фразеологізм на картинці із певним значенням та озвучити його:

Бути в особливому настрої, не звертати уваги на інших, Бути дуже слабким, занепалим, Бути на грані зруйнування або смерті, Бути надто

зайнятим, Відчувати важке, гнітюче почуття, Дуже очевидно, видно зразу, Дуже сильно вразити, Не засмучуватися, триматися оптимістично, Не злякати когось несерйозною загрозою, Не мати жодної цінності, Не починати справу, не знаючи подробиць, Неочікувано, зненацька, Почуватися ніяково, незручно, Уважно слухати.

6.3. Написати твір-мініатюру на тему (за картиною Пітера Брейгеля): «Народ скаже, як зав'яже»

7. У групах по 3-4 особи **скласти короткий діалог на певну тему** (наприклад, поїздка, суперечка чи знайомство), використовуючи якомога більше фразеологізмів. Після цього діалоги інсценізуються перед групою.

8. Написати допис до «Тік-Току» на тему: «Мій день у школі» використовуючи фразеологізми:

І швець, і жнець, і на (у) дуду грець, Іудине коріння, Кам'яне (камінне) серце, Кат катом; кат з катів, Маг і чародій (чарівник, чудодій), Майстер (мастак) на всі руки, Майстер своєї справи (свого діла), Мотузяна душа, Розуму не позичати, Сильні світу [сього, цього], Старий лис; стара лисиця, Стріляний горобець, Язик без кісток.

9. Культурологічна дискусія «Фразеологізми у сучасному житті». Учасники обговорюють, як часто вони використовують фразеологізми у своєму мовленні, чи змінюється їх значення з часом і чи є аналоги в інших культурах.

10. Обговорення фразеологізмів. Кожен учасник групи обирає один фразеологізм з наданого списку та розповідає про його значення та використання у реченні:

Море по коліна, На вагу золота, На всіх парах, Наче громом вдарило, Не з порожніми руками, Не злякати вовка козячою піснею, Не святі горшки ліплять, Ні до ладу, ні до прикладу, Ні пуху ні пера, Підкласти свиню, Робити з голови ноги, Розв'язати руки, Сім разів відміряй, один раз відріж, Стіни мають вуха, Ходити по лезу ножа, Як білка в колесі, Як гриби після дощу, Як корова язиком злизала, Як мокре горить.

11. Створити казку використовуючи фразеологізми. У групах по 3-4 особи скласти коротку історію (5-7 речень), використовуючи щонайменше 3 фразеологізми. Після підготовки презентувати історію іншим групам, використовуючи подані фразеологізми:

Бити байдики, Виносити сміття з хати, Випустити дух, Висмоктати з пальця, Виходити з себе, Вкрали з-під носа, Залити голову, Зв'язати по руках і ногах, Знати, куди лізе, Іти до мети, Кидати виклик, Кидати слова на вітер, Клювати носом, Ковтати образи, Ловити гав, Маєте справу, На один зуб, На свій розсуд, Наробити справ, Перемивати кісточки, Під носом, Підняти планку, Почати з чистого аркуша, Почистити пір'ячко, Пускати коріння, Розводити руками, Сидіти на шії.

12. Гра «Знайди фразеологізм». Викладач або ведучий згадує ситуації або висловлювання, учасники повинні швидко знайти фразеологізми, що відповідають описаній ситуації. Наприклад: «Коли ти дуже здивований» – відповідь: «В очах відразу з'явилися полум'я».

13. Обговорення значення та вжитку фразеологізмів. Учасники обговорюють, які фразеологізми їм найбільше сподобалися, чому, та чи використовують вони їх у повсякденному спілкуванні. На завершення завдання учасники можуть поділитися відкриттями щодо фразеологізмів, які вони дізналися, та отриманими навичками усного спілкування.

14. Групова гра «Вгадай фразеологізм». Один учень із групи описує ситуацію, не вживаючи сам фразеологізм, а інші намагаються вгадати, про що йдеться, використовуючи нові знання.

15. Гра «Релакс». В кінці уроку запропонуйте учням подумати про те, як фразеологізми відображають українську культуру і традиції. Які емоції чи думки вони викликають? Яку роль займають у спілкуванні?

3.3.2. ГР2 (Працює з текстом)

Варто зазначити, що для роботи з текстом, як оцінки груп результатів в НУШ, важливо як здобувач освіти сприймає, аналізує, відображає,

інформацію з текстах різних стилів, проте в рамках певної тематики, яку учень вивчає.

1. Прочитай текст та виконай завдання:

«Марина довго вагалася, чи варто приймати нову пропозицію роботи. З одного боку, її все влаштовувало на старій посаді, а з іншого – хотілося зрушити з мертвої точки. Врешті-решт, вона вирішила не товкти воду в ступі й прийняла рішення рухатися вперед»

1. Знайдіть і поясніть фразеологізми.
2. Придумайте альтернативний фінал тексту, використовуючи інші фразеологізми.
3. Порівняйте фразеологізми тексту з відповідниками в іншій мові (наприклад, англійські еквіваленти).

2. Виконай завдання до тексту:

«Коли до міста приїхав відомий музикант, люди ледь не били горшки через квитки на концерт. У день виступу зал був заповнений ущерть, а публіка зустрічала артиста з хлібом і сіллю. Концерт вдався на славу, і кожен вийшов з усмішкою до вух»

1. Поясніть, чому використані фразеологізми роблять текст яскравішим.
2. Напишіть рецензію на концерт, додаючи ще 3-5 нових фразеологізмів.
3. Замініть фразеологізми на антонімічні вирази та переписіть текст.

3. Ознайомся із текстом та виконай запропоновані завдання.

«Сергій завжди був людиною, яка ловить вітер у полі. Коли його попросили організувати вечірку, він взявся за справу, як справжній господар свого слова. Зрештою, все вийшло, як книжка пише, і гості залишилися в захваті»

1. Знайдіть у тексті всі фразеологізми та поясніть їх значення.
2. Придумайте новий сюжет для тексту, зберігаючи ті самі фразеологізми.

3. Визначте, які з фразеологізмів підходять для розмовної мови, а які – для офіційного стилю.

4. Прочитати текст та виконати завдання:

«Павло завжди вважав, що кожен сам коваль свого щастя. Але коли його план провалився, друзі нагадали йому: хто не ризикує, той не п'є шампанського. Надихнувшись цими словами, він вирішив не опускати руки й працювати ще наполегливіше»

1. Уточніть, як фразеологізми впливають на емоційне сприйняття тексту.
2. Перепишіть текст, використовуючи інші фразеологізми.
3. Напишіть короткий монолог Павла після провалу, додаючи ще кілька доречних фразеологізмів.

5. Виконайте завдання до тексту:

«Галина завжди знаходила спільну мову з колегами. Але коли виникла конфліктна ситуація, її терпіння лопнуло. Вона не хотіла підливати масла у вогонь, але зрештою зрозуміла, що мовчання – не золото. Галина вирішила чесно викласти все, як є»

1. Випишіть усі фразеологізми та розставте їх за емоційним забарвленням (позитивне, негативне, нейтральне).
2. Напишіть діалог між Галиною та її колегами, використовуючи ці фразеологізми.
3. Створіть короткий текст, де Галина успішно вирішує конфлікт, додавши ще 3 нових фразеологізми.

6. Опрацюйте текст та виконайте запропоновані завдання:

«Олег був хлопцем не промах. Він завжди знав, як убити двох зайців одним пострілом. Коли йому доручили скласти план заходу, він не вдарив лицем у болото. Робота кипіла, і врешті-решт усе вдалося якнайкраще»

1. Знайдіть та поясніть фразеологізми.
2. Напишіть відгук від імені колег Олега, використовуючи 3-5 нових фразеологізмів.

3. Складіть словник із фразеологізмів тексту, вказавши їх значення та можливі синоніми.

7. Прочитай текст та виконай завдання:

«Коли Оксана дізналася про новий проєкт, вона взялася за нього з головою. Але в процесі зрозуміла, що робота – не мед. Довелося закачувати рукави, щоб встигнути все до дедлайну. На щастя, команда працювала, як єдиний кулак, і разом їм вдалося зрушити гори.»

1. Знайди фразеологізми у тексті та підкресли їх.
2. Поясни значення кожного фразеологізму своїми словами.
3. Замінити фразеологізми на їх прямі еквіваленти.

8. Ознайомся з текстом та опрацюй завдання:

«Іван завжди був відомий тим, що не кидав слів на вітер. Коли він пообіцяв допомогти з ремонтом, усі знали, що робота буде виконана на совість. Та й сам Іван казав, що в його справі головне – не надувати губи, а брати бика за роги»

1. Поділи фразеологізми на групи за значенням (наприклад, ті, що описують чесність, рішучість тощо).
2. Додай до тексту ще один фразеологізм, який підходить за змістом.
3. Напиши новий текст, використовуючи ці фразеологізми.

9. Дай відповіді до запропонованого тексту

«Петро вирішив піти у «Ва-банк» і запустити новий бізнес. Його друзі одразу підлили масла у вогонь своїми сумнівами, мовляв, все це закінчиться шишом. Але він не збирався сидіти, склавши руки. Петро був готовий пройти крізь вогонь і воду, щоб довести всім, що його ідея – це не порожня мрія»

1. Випиши фразеологізми з тексту та переклади їх іншою мовою (наприклад, англійською).
2. Заміни фразеологізми іншими синонімічними виразами (українськими).
3. Придумай короткий сценарій із використанням цих фразеологізмів.

Таким чином, варто зазначити, що робота з текстами, що містять фразеологізми, сприяє всебічному розвитку пізнавальних та культурних навичок здобувачів освіти.

3.3.3. ГРЗ (письмова взаємодія)

Письмова взаємодія (ГРЗ) передбачає завдання на формування вміння правильно вживати фразеологічні звороти в письмових текстах, зокрема у творах, есе та переказах.

1. Скласти оповідання на тему «Найсмійніший день у моєму житті» з використанням щонайменше 10 фразеологізмів.

Горіхи лускати від сміху, Живіт надривався від сміху, Заливатися сміхом, Кататися від сміху, Курйозний випадок, Мати гарний настрій, Намалювати усмішку на обличчі, Не тямити себе від сміху, Падати від сміху, Розсипатися в сміху, Сміх аж до живота, Сміятися до сліз, Сміятися, як дитина, Тридцять два зверху показувати

2. Скласти кілька поетичних рядків, у яких використовуються фразеологізми. Тематика та фразеологізми подані нижче:

1. Мудрість і досвід (Бачити світло і кінці тунелю, Одним ликом шиті);
2. Робота та праця (Закачувати рукави, Приступати до роботи);
3. Дитячі пригоди (Тридцять два зверху показувати, Як Пилип з конопель);
4. Дружба (Серце на долоні, Хоч до рани прикладай);
5. Кохання та почуття (Закоханий по вуха, Як мед на душу);
6. Природа та її краса (Тиха вода греблю рве, Як у Бога за пазухою);
7. Гумористичні ситуації (Висіти на волосині, Сміятись, як дитина);
8. Життя та його перипетії (Біла ворона, Пускати пил в очі);
9. Україна та патріотизм (За край світу піти Сім п'ятниць на тиждень)

3. Розробити сценарій казки, історії або інсценізації, використовуючи фразеологізми для передачі характерів героїв чи розвитку сюжету.

4. Написати есе на тему: «Як фразеологізми роблять мову яскравішою».

5. Дано текст. Потрібно знайти фразеологізми, виписати їх і пояснити значення.

МОЇ ВЕСЕЛІ КАНІКУЛИ

Літо – це той час, коли душа співає, а серце радіє, бо канікули – як мед на душу. У перший же день свободи я з друзями вирушив у похід до річки. Там було весело, що аж животу надриналися від сміху.

Аби розпалити вогнище, відпочити, ми працювали: розкладали намети, збирали хмиз для багаття. Однак не обійшлося без казусів. Наш друг Василь, завжди як муха в окропі, спробував уніяти рибу, але замість улову сам впав у річку. Тут усі ми просто каталися від сміху!

Наступного дня вирішили підкорити місцевий пагорб. Спочатку йти було легко, але згодом ми всі стомилися, як собаки. Та коли побачили вид з вершини, відчули себе на сьомому небі від щастя.

Мої канікули – це справжнє свято. Вони показали, що в житті головне – зловити момент і насолоджуватись ним на повну.

6. У поданому тексті замінити виділені слова фразеологізмами:

*Одного сонячного ранку ми з друзями вирушили в похід. Настрій у всіх був **чудовий**. Ми зібрали речі й рушили до лісу. Дорогою траплялися **кумедні** ситуації, від яких ми просто **не могли перестати сміятися**.*

*Коли прийшли на місце, взялися готувати обід. Наш друг Василь був дуже **незграбним** і ледь не перекинув казанок із супом. Всі ми тоді **голосно сміялися** з його витівок.*

Після обіду ми вирішили перейти річку по хиткому місточку. Я йшов останнім, але так сильно захитався, що ледь не впав. Усі казали, що я був на волоссині від падіння, але мені вдалося врятуватися.

3.3.4. ГР4 (дослідження мовлення)

Дослідження мовлення (ГР4), як окрема група вправ, спрямоване на розвиток аналітичного підходу до мови та спостереження за змістовними і стилістичними особливостями фразеологізмів.

1. Поясніть значення фразеологічних зворотів. Доберіть до них антонімічні. З виділеними складіть речення.

Без задніх думок, Бити байдики, Виходити з себе, Випустити дух, Виносити сміття з хати, Висмоктати з пальця, Вкрали з-під носа, Зв'язати по руках і ногах, Залити голову, Знати, куди лізе, Іти до мети, Кидати слова на вітер, Кидати виклик, Клювати носом, Ковтати образи, Ловити гав, Майте справу, На один зуб, На свій розсуд.

2. Підберіть до поданих слів-синонімів синонімічні фразеологізми, запишіть їх антонімічними парами. Вкажіть, до якого стилю належить кожний зворот.

Тихо – голосно, пізно – рано, гарний – брудний, перебільшувати – применшувати, близько – далеко, хворий – здоровий, перемога – поразка, сумний – веселий, бідний – багатий, розумний – дурний.

3. Прочитайте. Скажіть, з мови представників якої професії походять подані фразеологічні звороти. Поясніть їх значення.

Блудний син, Дати гарбуза, Закопати талант у землю, Зв'язати руки, Земний рай, Зуби заговорювати, Лабіринт Мінотавра, На рушник стати, Олімпійський спокій, Пекельні муки, Пройти через пекло, Проспати царство небесне, Пускати ману, Танталові муки, Шлях на Голгофу, Як горохом об стіну, Як з хреста знятий, Як засватаний.

4. Випишіть фразеологізми та складіть з ними речення:

Наробити справ, Перемивати кісточки, Під носом, Йти лісом, Підняти ножа, Почати з нового рядка, Почистити ручку, Пускати рибі, Підняти планку, Почати з чистого аркуша, Почистити пір'ячко, Пускати коріння, Розводити руками, Сидіти на шиї, Тримати в руках, Тримати язик за зубами.

5. Записати фразеологізми фонетичною транскрипцією та визначити їх значення:

Ламати голову, Летіти стрімголов, Ловити рибу в каламутній воді, Море по коліна, На вагу золота, На всіх парах, Наче громом вдарило, Не з порожніми руками, Не злякати вовка козячою піснею, Не святі горішки ліплять, Ні до ладу, ні до прикладу, Ні пуху ні пера, Підкласти свиню, Робити з голови ноги, Розв'язати руки, Сім разів відміряй, один раз відріж.

6. Поєднай фразеологізми та їх значення:

Скакати вище голови	перемогти, здолати когось
Скрутити голову	приховувати докази.
Сліди замітати	набути великий досвід у чомусь
Сліпий, як кріт	нічого не бачити
Стіни мають вуха	втрачати значення або силу
Сходити нанівець	про небезпеку бути підслуханим
Спалити всі мости	дуже рано
Сонце не зійшло	остаточно розривати зв'язки
Тримати в руках	контролювати ситуацію
Собаку з'їв	робити щось понад свої можливості

7. Запиши речення. Підкресли у них фразеологізми. Визнач їх синтаксичну роль.

Він зарився в роботу з головою, забувши про всі свої справи.

Ми з ним як кіт з собакою, постійно сваримося.

Вона розпускає чутки по всьому місту, як лісові пожежі.

Його обіцянки легші за пух, ніколи не виконує того, що обіцяє.

Ми з дитинства як горох і квасоля, дуже різні, але дружні.

Він завжди викручується як вугор, ніколи не бере на себе відповідальність.

Вони вирішили поставити всі крапки над і у своїх відносинах.

Він завжди тримає ніс догори, вважає себе краще за інших.

8. Розберіть фразеологізм за складом (та вкажіть частини мови):

Тримати в шорах, Тримати камінь за пазухою, Тримати ніс за вітром, Тримати під ковпаком, Тримати руку на пульсі, Тримати себе в рука, Тримати хвіст трубою, Тримати язик за зубами, Тримати язик за зубами, Туман в очі пускати, Тягнути ковдру на себе, Тягнути час, Тягнутися до світла, Тягти ковдру на себе, У семи няньок дитя без ока.

9. Охарактеризуйте запропоновані речення.

Сьогодні ввечері від морозу аж дух перехоплює – справжня зимова казка!

Коли впав сніг, діти взялися світ за очі тікати на санчатах із гірки.

Після вчорашнього морозу дороги стали такі слизькі, що люди ходили, як по льоду танцювали.

Дідусь розповів, що колись були холодні зими озера замерзали до кістки.

Дітвора на всі заставки гралася у сніжки на подвір'ї.

Після довгого зимового дня всім хотілося додому, бо там тепло і затишно, як у kota за пазухою.

Хуртовина гуляла надворі так, ніби її пустили на всі чотири сторони.

Мороз був настільки сильним, що без рукавиць зовсім не обійтись – як без рук.

Вітер підняв снігові хмари, і все навколо зникло, мов у молоці.

Бабуся любить казати, що в мороз, якщо не вдягнутися як слід, можна на весь світ наїстися холоду.

На ярмарку від гомону людей було хоч голки не шукай, незважаючи на зимову холоднечу.

Снігопад не вицухав, і здавалось, що зима прийшла з усіма потрохами.

У лісі дерева вкрилися інеєм, як у срібний візерунок одяглися.

Друзі взяли санчата і з гори каталися, аж п'ятами сяяли від задоволення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Освіта відіграє ключову роль у формуванні нових життєвих цінностей особистості, сприяючи глибшому усвідомленню національної та світової культури. Вона допомагає виховувати повагу до суспільних цінностей і досягнень, а також створює необхідні передумови для успішної соціалізації здобувачів освіти. Сучасні підходи до освітнього процесу спрямовані на розвиток креативності та передбачають опанування ключових компетентностей, які дають змогу ефективно використовувати здобуті знання, навички й уміння. Вони також визначають завдання й цілі впровадження державного освітнього стандарту.

2. Термін «соціокультурна компетентність» уперше ввів канадський дослідник Дж. Каммінз (J. Cummins) у 70–80-х роках ХХ століття в рамках прикладної лінгвістики. Учений розглядав його як складову академічної комунікативної компетентності, що відображає розуміння соціальних норм і правил взаємодії в академічному середовищі.

3. Проблема формування соціокультурної компетентності здобувачів освіти залишається актуальною і перебуває в полі зору багатьох українських науковців, методистів і педагогів. Серед дослідників, які приділяють увагу цій темі, можна виділити О. Бігич, Г. Борецьку, Ю. Головач, О. Жорнову, І. Закір'янову, Л. Коваль, О. Локшину, С. Ніколаєву, В. Редька, М. Степаненка та І. Шилінговську.

4. Соціокультурна компетентність є однією з ключових якостей особистості, що базується на сукупності знань про соціальні й культурні аспекти життя, ціннісних орієнтирах, а також включає здатність і готовність до міжкультурного спілкування з представниками інших мов і культур.

5. Фразеологізми є важливою складовою лексики, що не лише збагачує мовленнєвий потенціал, але й виступає цінним джерелом культурної інформації. У сучасному навчанні мови вони відіграють ключову роль у формуванні соціокультурної компетентності, адже допомагають глибше

зрозуміти історичні особливості, традиції та цінності народу. Окрім того, вони сприяють поповненню словникового запасу й покращують комунікативні навички здобувачів освіти.

6. Фразеологізми мають значний вплив на розвиток соціокультурної компетентності, оскільки допомагають здобувачам освіти глибше осягати культуру та особливості мови. Завдання, побудовані на їх основі, не тільки вдосконалюють мовленнєві навички, але й сприяють формуванню комунікативних умінь, критичного мислення та соціальної адаптації. Систематичне використання фразеологізмів у навчальному процесі сприяє не лише збагаченню словникового запасу, але й розвитку міжкультурної обізнаності, що є важливим для успішного спілкування у глобалізованому світі.

7. З урахуванням потреб сучасної освіти, розробка вправ для реалізації соціокультурної лінії повинна враховувати не лише змістовий аспект, але й види діяльності, які сприяють розвитку різноманітних мовленнєвих навичок. У цьому контексті важливим є фокус на трьох ключових групах результатів: усній взаємодії, письмовій взаємодії та дослідженні мовлення. Для кожної з цих груп ми створили цикл завдань, спрямованих на ефективне засвоєння фразеологічних одиниць та формування соціокультурної компетентності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Фразеологізми є невід'ємною частиною української мови, які відображають її історичний шлях, культурну унікальність та багатство емоційного забарвлення. Вони формують національну мовну специфіку, надаючи українській мові особливого колориту, що відрізняє її від інших мов. Термін «фразеологія» як науку про сталі вирази був введений у науковий обіг Ш. Баллі у 1921 році, що стало основою для формування окремого напрямку досліджень у лінгвістиці. Наукові напрацювання здійснювали такі, як Н. Амосов, Л. Булаховський, В. Виноградов, Б. Грінченко та інші. У наступні роки значний внесок у розвиток цієї галузі зробили В. Баран, І. Олійник, О. Селіванова та багато інших, а сучасні дослідження активно ведуть М. Вергальок, С. Денисенко, А. Загнітко, М. Кочерган та інші українські науковці.

2. Фразеологізм є центральним об'єктом дослідження у фразеології як науковій дисципліні, проте його значення трактують мовознавці по-різному. Відповідно, поняття «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» часто розглядаються як синоніми. Наприклад, В. Виноградов вважає, що ідіоми або фразеологічні зрощення мають неподільне значення, яке повністю незалежне від значення їх складових частин. Натомість Н. Амосова розмежовує фраземи та ідіоми, які наділені цільним значенням, наголошуючи, що ідіоми відрізняються від фразем як одиниць постійного контексту. В. Мокієнко розуміє фразеологізм як стійке, відтворюване й експресивне поєднання лексем із цільним значенням. Отже, у всіх цих визначеннях ключовими ознаками фразеологізму є його цільність та неподільність.

3. Фразеологізми – це стійкі мовні одиниці, які характеризуються фіксованою структурою та образним значенням. Від вільних словосполучень вони відрізняються своєю цілісністю, неможливістю змінювати складові елементи та наявністю специфічних стилістичних відтінків. Класифікація

фразеологізмів ґрунтується на їхньому значенні, структурі та ступені зв'язності компонентів. Виділяють кілька основних типів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, вислови

4. Фразеологізми грають важливу роль у процесі вивчення української мови в рамках Нової української школи (НУШ), адже вони допомагають здобувачам освіти не тільки засвоювати мовні структури, але й глибше ознайомлюватися з культурою та світоглядом українського народу. НУШ спрямована на всебічний розвиток учнів, зокрема на формування їхньої мовної та комунікативної компетентності, а також на виховання культурної самосвідомості та зміцнення національної ідентичності. Під час вивчення фразеологізма як мовного явища, реалізуються такі функції: мовленнєва, когнітивна, культурологічна, емоційно-експресивна, естетична, мотиваційна, морально-етична.

5. Модельні програми з української мови для 5–7 класів показують, що фразеологія є одним із найважливіших компонентів мовної освіти, варто зазначити, що вивчення фразеологічних одиниць відбувається поступово, тобто поглиблюється та ускладнюється відповідно до наступності. У 5–7 класах здобувачі освіти поетапно вивчають з фразеологічні звороти, вчать використовувати їх у власних висловлюваннях, як аналізувати так і знаходити у текстах. Викладання фразеології допомагає учням краще розуміти культурні контексти висловлювання, орієнтуватися у мовній картині світу, властивому українському народу, та ефективно використовувати ці знання в міжособистісній і міжкультурній комунікації.

6. Традиційна класифікація фразеологізмів у лінгвістиці базується на ступені семантичної єдності компонентів фразеологічних одиниць, що дозволяє виділити три основні групи: зрощення, єдності, сполучення та вирази. Ці групи розрізняються рівнем семантичної інтегрованості та ступенем можливості зміни окремих елементів. У межах дослідження виявлено 102 фразеологічні зрощення (34 %), серед яких найбільше зафіксовано у підручниках для 7 класу (48 одиниць, 16 %), менше — у 6 класі

(32 одиниці, 11 %), і найменше – у 5 класі (22 одиниці, 7,33 %). Фразеологічні єдності, що являють собою стійкі вислови зі значенням, залежним від одного зі складових слів, налічують 75 одиниць (25 %). Значну кількість становлять також фразеологічні сполучення, які утворюються шляхом реалізації зв'язаних значень окремих слів.

7. Серед фразеологічних одиниць розрізняють різні типи за структурою: прості, складені. Проте, варто зазначити, що прості структури є нехарактерним явищем щодо фразеології. двокомпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні. Кожна з цих груп має свої особливості в поєднанні частин мови, що визначає гнучкість і різноманітність їхнього використання.

8. З погляду компонентного складу варто зазначити, що ми зафіксували фразеологічні одиниці, які маю ознаки як словосполучень (279; 93 %), так і речень – 21(7 %)

9. Аналізуючи фразеологічні одиниці варто зазначити, що вони мають ознаки як непоширеного словосполучення (204; 68 %); так і словосполучень із сурядним зв'язком (75; 25 %).

10. Досить часто фіксуємо двокомпонентні фразеологізми (138; 29,66 %), продуктивно проявляється поєднання двох іменників (84; 28 %). Фразеологізмів, до складу яких входять три лексеми, ми 64 (28 %), здебільшого це поєднання таких частин мови як: «іменник + іменник + дієслово» (28; 9,33 %); «дієслово + прикметник + іменник» (27; 9 %), «дієслово + іменник + іменник» (15; 5 %); «дієслово + займенник + іменник» (10; 3,22 %); «дієслово + числівник + іменник» (1; 0,33 %): «іменник + дієслово + іменник» (1; 0,33 %); «іменник + іменник + іменник» (1; 0,33 %); «іменник + іменник + прикметник» (1; 0,33 %). Наявні й чотирикомпонентні фразеологічні одиниці, зокрема їх – 57 (19 %), серед них продуктивністю характеризуються такі поєднання: «частка + іменник + частка + іменник» (15; 5 %); «іменник + прийменник + іменник + дієслово» (10; 3,33 %); «числівник + іменник + прийменник + іменник» (2; 0,66 %), «прикметник + іменник +

прийменник + іменник» (1; 0,33 %); «прислівник + дієслово + прийменник + іменник» (1; 0,33 %).

11. Важливим аспектом дослідження фразеологізмів є визначення семантики твірної основи, що дозволяє вирізнити специфічні групи фразеологізмів, пов'язані із певними сферами побуту, життя, або інших реалій побутування.

12. Фразеологічні одиниці мають різне походження і побутують у різних контекстах. Найбільше представлено лексем, що пов'язані з концептом «людина», а опис людини, її характер (98; 32,66 %), назви органів та частин людського тіла (65; 21,66 %), концепт «дім, предмети побуту» (48; 16 %), присутні й назви страв та харчових продуктів (38; 12,66 %), менш продуктивні фразеологічні одиниці, які мають у своєму складі назви явищ природи, погоди (27; 9 %). Інші групи лексем, зокрема відзоолексемні та відфлоролексемні, мають менш виражене функціонування, але теж сприяють розмаїттю та образності фразеологізмів.

13. Проаналізувавши фразеологічні одиниці за значенням, варто наголосити, що більшість з них описують: емоційні стани (128; 42,66 %), характеристики особистості (84; 28 %), предметів і явищ (32; 10,66 %), соціальні ролі та відносини (28; 9,33 %), оцінки та судження (16; 8,66 %), фізичні стани (12; 6,87 %).

14. Формування соціокультурної компетентності здобувачів освіти є питанням, яке привертає увагу багатьох українських науковців, методистів та педагогів. Серед дослідників, які активно вивчають цю тему, можна назвати О. Бігич, Г. Борецьку, Ю. Головач, О. Жорнову, І. Закір'янову, Л. Коваль, О. Локшину, С. Ніколаєву, В. Редька, М. Степаненка та І. Шилінговську. У своїх роботах вони визначають соціокультурну компетентність як одну з основних складових освітнього процесу.*

15. Соціокультурна компетентність є важливою частиною комунікативної компетентності, яка гармонійно поєднується з країнознавчою, лінгвокраїнознавчою та соціолінгвістичною

компетентностями. Це насамперед дозволяє учням докладніше розуміти культурні процеси, орієнтуватися в традиціях, звичаях і цінностях різних народів, а також ефективно спілкуватися рідною мовою в сучасному світі.

16. Фразеологізми тісно пов'язані з національною культурою, оскільки вони часто відображають як звичаї, традиції, побут так і світогляд носіїв мови. Для здобувачів освіти вивчення фразеологічних одиниць відкриває широкі можливості, насамперед це: розуміти ментальність народу, його погляди, ознайомитись з культурними та історичними особливостями, які вплинули на мову, а також розвивати навички аналізу мовних явищ і їхнього контексту. Соціокультурна компетентність включає не тільки знання мови, а й уміння ефективно взаємодіяти в міжкультурному середовищі. Фразеологізми дозволяють зрозуміти не лише значення слів, а й емоційний та культурний контекст, що стоїть за ними.

17. Для ефективного засвоєння фразеологізмів у навчальному процесі доцільно застосовувати інтерактивні методи, що сприяють груповій взаємодії, до прикладу: інтерактивні ігри, робота в парах, творчі завдання та ін.

18. Враховуючи сучасні вимоги до навчального процесу у середній школі, розробка вправ для реалізації соціокультурної лінії повинна поєднувати змістовні аспекти з різноманітними видами діяльності, що сприяють розвитку мовленнєвих навичок. Фокус на усній та письмовій взаємодії, а також дослідженні мовлення є ключовим для ефективного засвоєння фразеологічних одиниць і формування соціокультурної компетентності. Розроблений цикл завдань забезпечує комплексний підхід до цих аспектів, що дозволяє досягти поставлених навчальних цілей.

19. Усі зафіксовані фразеологізми представлено в додатку, який становить собою реєстр фразеологічних одиниць в алфавітному порядку із відповідним значенням.

20. Перспективи дослідження розвитку соціокультурної компетентності в рамках Нової української школи (НУШ) методами

української фразеології полягають у поглибленому вивченні ролі фразеологічних одиниць як важливих елементів мовної та культурної ідентичності. Використання фразеології у навчальному процесі дозволяє не лише розвивати мовленнєві навички учнів, а й сприяє їхньому знайомству з культурними традиціями, світоглядними уявленнями та соціокультурними нормами, що є основою соціокультурної компетентності.

Список використаної літератури

1. Авксентьев Л.Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. 1979. № 5. С. 13-17.
2. Александрова В. Ф. Шляхи формування соціокультурної компетентності учнів 8–9 класів у позакласній роботі з української мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 4. С. 96–105.
3. Алефіренко. М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Alefirenko_Mykola/Teoretychni_pytannia_frazeolohi_i/
4. Альманах „Българска украинистика“, брой 10, 2021. Режим доступу: http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_Bulgarska_ukrainistika_br10_165x235_FINAL_21_09_2022.pdf
5. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ, 1997. С. 11-19.
6. Бондар Т. Генеза поняття «соціокультурна компетентність». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. Т. 1. С. 24–30.
7. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1955. 244 с.
8. Вакарюк Л. О. Українська мова: Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль, 2004. 267 с.
9. Варянко Т. Формування соціокультурної компетентності у студентів на заняттях з іноземної мови. Режим доступу: URL : https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/varianko_ivanchenko_formuvannia.pdf]. (дата звернення: 26.08.2024).

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
- Горошкіна О. Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 22. С. 183–189.
11. Вербицька О. Г. Реалізація соціокультурної змістової лінії в навчанні української мови профільної школи : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 95 с.
12. Вергальок М. М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія. Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ. 2021. 225 с.
13. Гарбера І.В. Мовноареальне поле концепту ЛЮДИНА: фразеологічний рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання: монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 172 с.
14. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року). Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1xIIY5Ja2rMBHHxFC9bMSOfG4VSZuMuw/view>
15. Гурко О.В. Словосполучення як один із способів термінологічної номінації графічного дизайну / URL: movoznastvo.com.ua/download/pdf/2007_2/13.pdf.
16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення : 16.09.2024).
17. Державний стандарт базової середньої освіти 2022. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

18. Державний стандарт базової та повної середньої освіти. URL : <http://surl.li/szlx>
19. Дячек Р.А. Структурна класифікація фразеологізмів серіалу «FRIENDS» <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/236/218>
20. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
21. Жовнірук А. Роль когнітивного стилю в навчальній діяльності студентів [електронний ресурс]. URL : https://www.psyh.kiev.ua/%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%. (дата звернення: 24.09.2024).
22. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1DzL9Eu9UXz73oINyRRF12sMT0qvcCLcd/view>
23. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.
24. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) Режим доступу: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>).
25. Закір'янова І.А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2006. 22 с.
26. Закон України «Про освіту». 2017. № 38–39. 380 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.02.2024).
27. Зарицький М. Стилїстика сучасної української мови : навчальний посібник. Київ: Парламентське видавництво, 2001. 156 с.
28. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ, 2001. 284 с.

29. Калько В. Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. 2019. 562 с.
30. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : Автореф. дис.. канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 2002. 19 с.
31. Кияк Т., Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 86-88.
32. Комар Л. Фразеологія як наука та її предмет дослідження. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 128-132. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_3_29
33. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2019 р.(нова редакція). Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/>
34. Концепція Нової української школи (2016 р.) Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
35. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підр. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Академія. Режим доступу: <https://westudents.com.ua/knigi/66-vstup-do-movoznavstva-kochergan-mp-.html>
36. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : [підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 202 с.
37. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 22 с.
38. Кучеренко І. А. Підходи до навчання української мови – стратегічні орієнтири сучасної мовної освіти. URL : <http://surl.li/iqdx1>

39. Лобоцька Л. Формування соціокультурної компетенції учнів на уроках англійської мови [Електронний ресурс] URS : <https://naurok.com.ua/formuvannya-sociokulturno-kompetenci-uchniv-na-urokah-angliysko-movi-186236.html> (дата звернення: 25.09.2024).
40. Марушак І.В. Фразеологічні одиниці з зоонімічним компонентом в українській мові. Мпеціальність 035 «Філологія», Освітня програма «Українська мова і література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця. 2020. 130с.
41. Навчальні програми з іноземних мов для 5-9 класів: Наказ МОН України від 07.06.2017 № 804. URL : [programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf](#) (дата звернення: 25.10.2022).
42. Надтока В. Мотиваційна функція як рушійна сила модернізації підручника з географії як формату навчальної літератури. [Електронний ресурс]. URL : <file:///C:/Users/Oksana/Downloads/22.pdf>. (дата звернення: 21.08.2024).
43. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 серпня 2024 р. № 1093 Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>. (дата звернення : 19.09.2024).
44. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
45. Ніколаєску І.О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: Науково-методичний посібник. Черкаси: ОІПОПП, 2014. с. 77.
46. Нова українська школа. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainska-shkola>
47. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.

48. Олійник І.С. Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Радянська школа. Київ. 1991. 400 с.
49. Павловський О. «Граматики малоросійскаго нар'бчя» [*Історія українського правопису: XVI-XX століття: хрестоматія*](#). Упорядники: В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. Київ: Наукова думка. 2004. с. 582.
50. Підгурська В. Ю. Удосконалення культури мовлення майбутніх учителів початкових класів шляхом засвоєння норм літературної мови. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика*: [зб. наук. праць] / за заг. ред. С. Вітвіцької. Житомир, 2017. С. 167–170.
51. Подлевська Н., Коваль М. Генезис становлення поняття соціокультурної компетентності як педагогічної проблеми в Україні та Польщі. *Порівняльна професійна педагогіка*. 13 (1). 2023. С. 86-92.
52. Полюжин І. Періодизація становлення фразеології як розділу мовознавства [електронний ресурс] URL : <file:///C:/Users/Oksana/Downloads/192958%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-429957-1-10-20200125.pdf>
53. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. Освіти. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2000. 246 с.
54. Проць М. Реалізація соціокультурної лінії у процесі вивчення української мови. Рідне слово в етнокультурному вимірі. Дрогобич : Посвіт, 2012. С. 459–464.
55. Пустохіна В. І., Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. та ін.; Формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі навчання української літератури: риторичний підхід. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. С. 196–207.

56. Руденко М. Особливості емоційно-експресивної функції молодіжної мови [електронний ресурс]. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v47/part_2/22.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
57. Румма К. В. Формування загальнокультурної компетентності здобувачів і здобувачок освіти профільної школи в навчанні фразеології : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 91 с.
58. Русанівський В.М. Культура української мови: довідник. Київ, 1990. 304 с.
59. Савченко О. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 10–15.
60. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові: Монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко. Режим доступу: https://psychotransling.ucoz.com/_Id/1/154_Selivanova_Comm.pdf
61. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 205 с.
62. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ: Наук. думка, 1973. 280 с.
63. Словарь української мови під редакцією Б. Грінченка. Режим доступу: http://ukrlit.org/slovyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy 12.06.2017.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
64. Словник української мови: в 11-х т. Київ : Наукова думка, 1970-80.Т. 1-11.
65. Тараненко О. О. Номінація. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 385–387.
66. Терентій А. С. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів у романі С. Суцала «Позичений чоловік». [Електронний ресурс]. URL : https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/part_1/13.pdf. (дата звернення: 16.09.2024)

67. Ткачук О. Фразеологізми як засіб розвитку мовлення третьокласників на уроках української мови Гірської школи українських Карпат [Електронний ресурс]. URL : <http://lib.pu.if.ua:8080/bitstream/123456789/9894/1/4816-Article%20Text-10861-2-10-20210314.pdf> (15.10.2024)
68. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
69. Удовиченко Г. Словник українських ідіом. Київ: Радянський письменник. 1968. Режим доступу: <https://bukskar.com.ua/ua/p1082781115-kniga-udovichenko-slovník.html>
70. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посібник. М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
71. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2007. 400 с.
72. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
73. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.
74. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
75. Фоменко Т. Визначення поняття «соціокультурна компетентність» у сучасній парадигмі вищої освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 42. С. 149–156.
76. Фоменко Т. М. Міжпредметні зв'язки соціально-гуманітарних дисциплін як педагогічна умова формування соціокультурної компетентності

майбутніх аграріїв. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5. С. 414-422. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_5_52

77. Хоменко Н. В. Соціокультурна компетентність як ціннісний аспект розвитку особистості в сучасному суспільстві. URL : https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/7_2010/72.pdf (дата звернення: 20.10.2024).

78. Яцьків М. Ю. Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2021. 20 с.

79. Bally, Ch. (1921). *Traité de stylistique française* (2e éd.). Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

80. Mekenna F. Measures of field dependence: cognitive style or cognitive ability. *S. Person and Soc. Psychol.* 1984. Vol. 47. No 3. P. 593-603.

81. Schippan T. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992: 40.

82. uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%BD. (дата звернення: 17.08.2024).

**СПИСОК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЩО НАЙЧАСТІШЕ
ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У КУРСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НУШ**

1. Бавитися з вогнем – ризикувати, робити щось небезпечно.
2. Баняк варить – людина розумна, кмітлива, добре мислить.
3. Бачити крізь пальці – свідомо не звертати уваги на щось.
4. Бачити наскрізь – розуміти справжні мотиви.
5. Бачити світ крізь рожеві окуляри – не помічати негативу, бути наївним.
6. Без задніх ніг – дуже втомитися.
7. Бити байдики – нічого не робити, ледарювати.
8. Битися як риба об лід – старатися безрезультатно.
9. Бігати з язиком на плечі – бути втомленим від поспіху.
10. Бігти стрілою – дуже швидко, стрімко рухатися або кудись поспішати.
11. Брати ноги в руки – поспішати, швидко йти чи тікати.
12. Брудні руки – бути замішаним у нечесних, аморальних або злочинних діях.
13. Важко на душі – почуття внутрішнього занепокоєння, смутку, тривоги або душевного тягара.
14. Валятися на дивані – ледарювати, нічого не робити, проводити час у бездіяльності.
15. Вдарити по руках – домовитися про щось.
16. Ведмежа послуга – д
опомога, яка замість користі приносить шкоду або ускладнює ситуацію.
17. Ведмідь на вухо наступив – відсутність музичного слуху.
18. Великий як слон – дуже великий за розмірами, масивний або значний.
19. Вертатися до своїх овечок – повертатися до головної теми.
20. Вести за ніс – обманювати, хитрувати.
21. Взяти себе в руки – опанувати себе, заспокоїтися.
22. Вибухнути від люті – сильно розсердитися, виявити гнів або агресію, коли емоції вийшли з-під контролю.
23. Вивести на чисту воду – викрити обман або приховані дії.
24. Видно як на долоні – чітко, прозоро, ясно.
25. Вийти з себе – сильно розгніватися.
26. Вийти на чисту воду – викрити, розкрити правду.
27. Вилами по воді писано – сумнівно, ненадійно.
28. Виносити сміття з хати – розповідати про свої сімейні проблеми.
29. Вискочити як Пилип із конопель – сказати щось недоречно, не в тему.
30. Висмоктати з пальця – вигадати щось, не маючи підстав.
31. Витати в хмарах – бути в роздумах, мріяти, бути неуважним або відсутнім, думати про щось далеке, що не має відношення до поточної ситуації.
32. Вити мотузки з когось – маніпулювати кимось.
33. Витрішки продавати – безцільно дивитися, розглядати.
34. Виходити з себе – дуже сердитися.
35. Відкрита душа – бути щирим, відкритим, без масок, готовим ділитися своїми почуттями та думками з іншими.
36. Відмитися як від кропиви – втекти, уникнути покарання.
37. Вітер у голові – означає бути легковажним, непостійним, несерйозним, або ж мати неясні, плутані думки.
38. Вовк в овечій шкурі – хитра, підступна людина.
39. Вовком дивитися – вороже або з ненавистю дивитися.

40. Води в рот набрати – мовчати, не говорити, приховувати щось.
41. Водити за ніс – обманювати, вводити в оману.
42. Волосся дибки стало – людина пережила сильне здивування, жах, страх або шок.
43. Впасти в око – сподобатися, привернути увагу.
44. Втратити голову – втратити контроль над своїми діями або емоціями, діяти імпульсивно або безрозсудно, особливо в екстремальних або емоційно напружених ситуаціях.
45. Вухом не вести – залишатися байдужим, не реагувати.
46. Гірка доля – важке, нещасливе життя.
47. Глек розбити – посваритися, зіпсувати стосунки.
48. Горить в руках – щось робиться дуже швидко, з великим бажанням або енергією, або ж коли щось швидко зникає або розтрачується, немов горить
49. Горить під ногами земля – бути у дуже небезпечному становищі.
50. Горло дерти – сильно кричати.
51. Горобця за хвіст тримати – намагатися утримати щось невагоме.
52. Горобцям дулі показувати – марно намагатися щось зробити, витратити час або сили на безперспективну справу, діяти безрезультатно.
53. Горох з капустою – використовується для позначення чогось несумісного, нелогічного або непокєднуваного. Це вираз, який вказує на абсурдну чи негармонійну ситуацію, де елементи не поєднуються між собою.
54. Гострий розум – високий інтелект, здатність швидко та точно аналізувати ситуації, робити правильні висновки або розв'язувати складні задачі
55. Грати на нервах – дратувати, нервувати.
56. Грати першу скрипку – бути головним, основним.
57. Дати дуба – померти, загинути, або отримати серйозну травму, зазвичай внаслідок нещасного випадку або падіння.
58. Держати камінь за пазухою – приховувати злість, заздрість.
59. Дерти носа – бути пихатим, надмірно самовпевненим.
60. Дивитися в очі – дивитися людині прямо в очі, зазвичай в контексті прямого спілкування або вираження чесності, відвертості.
61. До сьомого поту – дуже інтенсивно, із великим зусиллям.
62. Довести до ручки – довести до крайнього ступеня, виснаження.
63. Дурні думки – безглузді, непотрібні або навіть шкідливі міркування, які не мають під собою реального підґрунтя або логіки.
64. Душа в душу – жити в гармонії, без конфліктів.
65. Душа в п'ятах – сильне хвилювання, страх або відчуття занепокоєння, коли людина переживає велику тривогу чи паніку.
66. Душа плаче – переживати сильний емоційний біль, сум або страждання.
67. Душа співає – відчуття великої радості, гармонії та внутрішнього задоволення.
68. Душі не чути – хтось дуже сильно любить або піклується про когось, готовий на все заради цієї людини, ставить до неї з великою увагою та ніжністю.
69. Жити одним днем – не думати про майбутнє, жити сьогоднішнім.
70. З руками і ногами – брати з великим ентузіазмом.
71. За вітром кидати – марно витратити щось.
72. За покликом серця – діяти на основі своїх внутрішніх почуттів, емоцій чи бажань, керуючись інтуїцією або сильним емоційним поривом, а не розумом або зовнішніми обставинами.
73. За сімома замками – добре схований, таємний.
74. За три моря – дуже далеко.
75. За тридев'ять земель – дуже далеко.
76. Заварити кашу – розпочати щось складне.
77. Задати жару – влаштувати сувору перевірку або змагання.

78. Задирати носа – ставати пихатим, зарозумілим.
79. Задушити в обіймах – надмірною увагою або ласкою дратувати чи заважати.
80. Зарубати на носі – добре запам'ятати, засвоїти щось важливе.
81. Засукати рукави – взятися за роботу з рішучістю.
82. Затикати за пояс – перевершувати, бути кращим.
83. Збити з пантелику – заплутати, ввести в оману.
84. Звести з розуму – довести людину до такого стану, коли вона втрачає спокій, виваженість або терпіння, часто через стрес, надмірне хвилювання або емоційний вплив.
85. Зводити нанівець – знищити всі результати, зробити даремним.
86. Зв'язати по руках і ногах – обмежити свободу, можливості.
87. Згинати спину – багато працювати, тяжко трудитися.
88. Здоровий як бик – дуже міцний, здоровий, фізично сильний.
89. Землі під ногами не відчувати – бути дуже щасливим.
90. З'їсти з кимось пуд солі – довго бути разом, ділити труднощі.
91. Зливати воду – втрачати інтерес або визнати поразку.
92. Злий як собака – бути дуже роздратованим, сердитим, агресивним або ворожим.
93. Знав, куди лізе – усвідомлювати ризик, бути готовим до наслідків.
94. Знати як свої п'ять пальців – дуже добре знати щось.
95. Знаходити спільну мову – досягати порозуміння.
96. Зняти з язика – сказати те, що інша людина хотіла сказати.
97. Золота молодь – забезпечені, привілейовані молоді люди, часто безтурботні й легковажні.
98. Золоті гори обіцяти – обіцяти щось дуже значне, часто нездійсненне.
99. Золоті руки – умілий, майстерний у роботі.
100. З-під землі діставати – здобувати щось дуже важко, майже неможливе.
101. Зробити з мухи слона – сильно перебільшувати.
102. Зуб за зуб – принцип помсти або взаємної відплати, коли кожен отримує те, що заслужив, або відповідає за свої вчинки у рівній мірі.
103. Зуби заговорювати – відволікати розмовами, обманювати.
104. Зуби з'їсти – мати великий досвід у чомусь.
105. Камінь за пазухою носити – приховувати злі наміри, мати таємні плани або приховану образу.
106. Капустяна голова – неосвічена або дурнувата людина.
107. Кидати слова на вітер – говорити необдуманно, марно обіцяти.
108. Кипіти від гніву – бути дуже розлюченим, перебувати в стані сильного гніву або обурення, коли емоції буквально "вибухають" всередині людини.
109. Кістка на кістці – дуже поганий стан здоров'я або фізичного вигляду, зазвичай вказуючи на крайню худобу, коли людина виглядає виснаженою або слабо.
110. Клин клином вибивати – лікувати одне іншим подібним засобом.
111. Клювати носом – засинати від утоми.
112. Копилити губи – надувати губи, робити вираз обличчя, що вказує на незадоволення, злість або демонстрацію образи.
113. Котити бочку – звинувачувати когось або говорити щось погане.
114. Кров з молоком – здорова, красива людина.
115. Крокодилячі сльози – удаване співчуття чи жаль.
116. Крутити голову – спокушати, захоплювати.
117. Крутити нерви – дратувати, нервувати, викликати стрес чи роздратування у іншій людині.
118. Крутитися, як білка в колесі – постійно бути зайнятим, багато працювати.
119. Купити kota в мішку – зробити необдуману покупку.
120. Курам на сміх – щось настільки безглузде чи недолуге, що викликає сміх.
121. Курячий розум – обмежене мислення.

122. Кусати лікті – шкодувати, заздрити через власні помилки.
123. Ламати голову – розмірковувати, намагатися щось вирішити.
124. Ледве ноги тягне – людина дуже втомлена, ослаблена, не має сил рухатися або виконувати свої обов'язки.
125. Летить як на крилах – рухатися швидко, з легкістю, з великим захопленням або ентузіазмом, ніби без зусиль.
126. Летіти стрімголов – поспішати, бігти дуже швидко.
127. Лізти в петлю – наражати себе на серйозну небезпеку.
128. Лізти зі шкіри – дуже старатися.
129. Ловити гав – байдикувати, не звертати увагу.
130. Ловити рибу в каламутній воді – використовувати хаос у власних інтересах.
131. Ляпати язиком – говорити зайве.
132. Мати в голові мак – легковажно мислити, бути нерозумним.
133. Мати голову на плечах – бути розумною, виваженою, здатною приймати обґрунтовані та раціональні рішення.
134. Мати гострий язик – бути різким у висловлюваннях.
135. Мати зуб на когось – відчувати ворожість або образу.
136. Махнути рукою – перестати перейматися, відмовитися від зусиль.
137. Медовий місяць – період після одруження, коли молодята насолоджуються своєю любов'ю та спільним життям, часто це час романтики, гармонії та щастя.
138. Міцний горішок – людина, яку важко здолати або переконати, що вона має сильний характер, тверді переконання або велику стійкість.
139. Міцний як обценьки – надзвичайно сильний, витривалий або стійкий.
140. Мов горобець – дуже маленький, слабкий, незначний або непомітний.
141. Мов на крилах летіти – відчувати радість, піднесення.
142. Мов сніг на голову – несподівано, раптово.
143. Мовчати як риба – не говорити, мовчати.
144. Море по коліна – відчувати себе безстрашним.
145. Морочити голову – обманювати, вводити в оману.
146. Моя хата скраю – байдужість до проблем або справ інших людей, бажання залишатися осторонь від конфліктів чи складних ситуацій.
147. Мухи не образити – бути дуже добрим, м'яким.
148. На вагу золота – дуже цінний.
149. На весь голос – відверто, публічно.
150. На волосині висіти – бути в критичному становищі.
151. На все свій час – для кожної справи чи події є свій відповідний момент, час для її виконання або здійснення.
152. На всі руки майстер – уміти багато чого робити.
153. На всі сто – повністю, на повну силу.
154. На всіх парах – дуже швидко, з повною швидкістю.
155. На гачку сидіти – бути залежним або обманутим.
156. На голову сісти – користуватися чиєюсь добротою.
157. На довгому мотузку тримати – контролювати, не дозволяти свободи.
158. На ладан дихати – бути в поганому стані, на межі кінця.
159. На лобі написано – дуже очевидно, видно зразу.
160. На один зуб – дуже мало.
161. На порох розтерти – знищити або сильно критикувати.
162. На руку грати – допомагати, сприяти.
163. На свій розсуд – робити так, як сам вважаєш за потрібне.
164. На своїй хвилі – бути в особливому настрої, не звертати уваги на інших.
165. Накивати п'ятами – втекти, сховатися.
166. Не бачити світла білого – бути надзвичайно зайнятим.

167. Не в своїй тарілці – почуватися ніяково, незручно.
168. Не вартий і ламаного гроша – не мати жодної цінності.
169. Не варто й ламаного гроша – нічого не вартий, незначний.
170. Не вішати носа – не засмучуватися, триматися оптимістично.
171. Не з цього світу – бути відчуженим, особливим.
172. Не злякати вовка козячою пісню – не злякати когось несерйозною загрозою.
173. Не знати броду, не лізь у воду – не починати справу, не знаючи подробиць.
174. Не розлий вода – бути дуже схожими між собою, часто використовують для опису людей, які мають дуже близькі стосунки, є друзями або навіть братами та сестрами, і їх важко розрізнити через їхню схожість у зовнішності, поведінці чи звичках.
175. Не святі горшки ліплять – будь-хто може навчитися робити складне.
176. Невтямки – не усвідомлювати щось.
177. Немов водою обілляти – заціпеніти, злякатися.
178. Нитка Аріадни – щось, що допомагає знайти вихід із важкої ситуації.
179. Ниточка до клубочка – поступово доходити до суті.
180. Ні в тин, ні в ворота – бути безглуздим або непристойним.
181. Ні до ладу, ні до прикладу – ні корисно, ні зручно.
182. Ні живий, ні мертвий – перебувати в стані, коли людина або предмет знаходяться в міжсвіті: не зовсім живі, але й не повністю мертві.
183. Ні пуху ні пера – побажання успіху.
184. Ні риба ні м'ясо – щось невизначене, посереднє.
185. Ніде голки встромити – дуже тісно, багато людей.
186. Ніде яблуку впасти – дуже багато людей у малому просторі.
187. Одна нога тут, друга там – бути в ситуації, коли людина фізично або емоційно знаходиться в двох місцях одночасно, або має плани йти в різні напрямки, але не може прийняти остаточне рішення чи визначитися.
188. Очі на лоб полізли – бути дуже здивованим, враженим або шокованим чимось.
189. Палити мости – остаточнo розривати зв'язки, залишати минуле позаду.
190. Пальцем не ворухнути – нічого не робити, не допомагати.
191. Пасти задніх – бути на останньому місці, відставати.
192. Пахати як віл – працювати дуже важко, не покладаючи рук, інтенсивно та безупинно.
193. Пекти раки – червоніти від сорому.
194. Перемивати кісточки – обговорювати в деталях, часто критично.
195. Під носом – дуже близько, у зоні видимості.
196. Підіймати голову – виявляти гордість, рішучість.
197. Підкласти свиню – підлаштувати підлість або неприємність.
198. Після дощику в четвер – щось, що ніколи не відбудеться.
199. Пливти за течією – не протидіяти обставинам, плисти за загальним напрямком.
200. Показати зуби – продемонструвати силу, сміливість.
201. Покласти зуби на полицю – терпіти нестатки, голод.
202. Поцілунок Юди – зрада, маскуючи її добрими намірами.
203. Почати з чистого аркуша – почати щось заново, з нуля.
204. Пускати коріння – звикати до місця, оселятися надовго.
205. Пускати пил в очі – намагатися виглядати краще, ніж є насправді.
206. Пустити на вітер – витратити щось даремно.
207. Робити з голови ноги – дуже швидко тікати.
208. Робити з мухи слона – перебільшувати незначне.
209. Розвісити вуха – уважно слухати або бути наївним.
210. Розводити руками – бути здивованим або не знати, що робити.
211. Розв'язати руки – дати повну свободу дій.
212. Розірвати шаблон – зробити щось нестандартне, неочікуване.

213. Рухатись як равлик – рухатись дуже повільно, з великими затримками, часто із завеликою обережністю або лінню.
214. Світла голова – людина, яка відзначається розумом, кмітливістю та здатністю швидко і правильно приймати рішення.
215. Серце завмирає – відчуття сильного страху, хвилювання, тривоги або шоку.
216. Серце кров'ю обливається – сильний сум, скорботу, співчуття або переживання за когось або через якусь ситуацію.
217. Сидіти на шії – жити за чужий рахунок, обтяжувати.
218. Сидіти, склавши руки – не діяти, нічого не робити.
219. Сипати сіль на рану – посилювати біль, підкреслювати неприємне.
220. Сім п'ядей у лобі – бути дуже розумним.
221. Сім п'ятниць на тиждень – часто змінювати свої рішення, непостійність.
222. Сім разів відміряй, один раз відріж – ретельно обдумати, перш ніж діяти.
223. Скакати в очі – бути дуже помітним, наполегливо вимагати уваги.
224. Скакати вище голови – робити щось понад свої можливості.
225. Склавши руки – бездіяльність, пасивність, коли людина не робить нічого для вирішення проблеми або досягнення мети, чекаючи, що ситуація зміниться сама по собі.
226. Скрутити голову – перемогти, здолати когось.
227. Сліди замітати – приховувати докази.
228. Сліпий, як кріт – нічого не бачити.
229. Сміятися до сліз – сміятися настільки сильно, що це викликає емоційний або фізичний ефект - сльози.
230. Собаку з'їв – набути великий досвід у чомусь.
231. Сонце не зійшло – дуже рано.
232. Спалити всі мости – остаточно розривати зв'язки.
233. Стіни мають вуха – про небезпеку бути підслуханим.
234. Сходити нанівець – втрачати значення або силу.
235. Тоненький мов ниточка – використовується для опису чогось дуже тонкого, слабкого або крихкого, часто в контексті фізичних об'єктів або станів людини.
236. Тримати в руках – контролювати ситуацію.
237. Тримати в шорах – контролювати жорстко.
238. Тримати камінь за пазухою – приховувати образу, злість.
239. Тримати ніс за вітром – орієнтуватися на обставини, пристосовуватися.
240. Тримати під ковпаком – постійно контролювати.
241. Тримати руку на пульсі – бути в курсі подій.
242. Тримати себе в руках – контролювати емоції.
243. Тримати хвіст трубою – бути впевненим, не втрачати оптимізму.
244. Тримати язик за зубами – мовчати, зберігати секрет.
245. Туман в очі пускати – обманювати, вводити в оману.
246. Тягнути ковдру на себе – намагатися взяти всю вигоду на себе.
247. Тягнути kota за хвіст – зволікати, не поспішати.
248. Тягнути час – намагатися затягнути події, відкласти.
249. Тягнутися до світла – прагнути знань, розвиватися.
250. Тягти ковдру на себе – намагатися забрати всю увагу на себе.
251. У полоні кохання – бути настільки захопленим або поглинутим почуттями любові, що людина втрачає контроль над своїми думками, вчинками та емоціями.
252. У семи няньок дитя без ока – коли багато відповідальних, але жоден не дбає.
253. У три шкіри дроти – вимагати забагато, перевантажувати когось.
254. Утерти носа – перевершити, здолати когось.
255. Ховати голову в пісок – уникати проблем, ігнорувати їх.
256. Ходити навшпиньки – обережно поводитися.
257. Ходити по лезу ножа – бути в дуже небезпечному становищі.

258. Хоч греблю гати – дуже багато, у надмірній кількості.
259. Хоч з лица воду пий – дуже гарний, привабливий.
260. Хоч крізь землю провалитися – відчувати сором або незручність.
261. Час піджимає – коли не вистачає часу.
262. Чиста душа – людина з добрим, невинним, чесним серцем, яка не має злих намірів чи поганих вчинків.
263. Чорна душа – людина, яка має злі наміри, нещирі або жорстокі вчинки, або ж особу з поганими моральними якостями.
264. Чужими руками жар загрібати – використовувати інших у своїх інтересах.
265. Швидкий на розум - людина, яка здатна швидко розуміти ситуацію, приймати рішення або знаходити рішення на складні питання.
266. Як білка в колесі – дуже активно працювати, без відпочинку.
267. Як блискавка – використовується для опису дуже швидкої дії або руху, що відбувається миттєво.
268. Як брат і сестра – використовується для опису людей, які мають дуже тісні, дружні та довірливі стосунки, подібні до тих, що можуть бути між братом і сестрою.
269. Як вареник у сметані – почуватися дуже комфортно, затишно, у гарних умовах, коли все йде добре або коли людина перебуває в сприятливій ситуації.
270. Як вітром здуло – швидко зникло, пропало.
271. Як гарбуз на вербі виросте – означає подію або ситуацію, яка неможлива, абсолютно нереальна або дуже мало ймовірна.
272. Як гора – використовується для опису чогось великого, важкого або значного, що здається непереборним або важким для подолання.
273. Як горошина – для опису чогось дуже маленького, крихкого чи незначного.
274. Як гриби після дощу – швидко з'являтися у великій кількості.
275. Як грім серед ясного неба – дуже несподівано, раптово.
276. Як громом вражений – бути сильно здивованим, шокованим або приголомшеним якоюсь новиною чи подією.
277. Як з води вплив – бути чистим, невинним або не мати жодних провин у якійсь ситуації
278. Як з гуски вода – не реагувати на щось, не сприймати близько до серця.
279. Як за кам'яною стіною – відчувати себе в безпеці.
280. Як із глузду з'їхати – виявляти надмірне захоплення, нервувати.
281. Як кіт наплакав – дуже мало.
282. Як кіт у чоботях – виглядати дивно або смішно.
283. Як кішка з собакою – постійно сваритися.
284. Як курка лапою – неохайний почерк, неохайна робота.
285. Як мокре горить – повільно виконувати щось, ледве рухатися.
286. Як мухи на мед – масово захоплюватися чимось.
287. Як на голках – відчувати тривогу, неспокій.
288. Як на долоні – дуже чітко, прозоро.
289. Як на крилах літати – відчувати себе дуже щасливим, легким і піднесеним, як у стані емоційного або фізичного піднесення.
290. Як п'яте колесо до воза – для опису людини чи речі, які є зайвими, непотрібними або не приносять користі в певній ситуації.
291. Як по маслу – без перешкод, легко.
292. Як по струні ходити – діяти обережно, бездоганно.
293. Як рак на горі свисне – подія, яка ніколи не станеться.
294. Як риба у воді – почуватися комфортно.
295. Як сир в маслі – бути в дуже комфортних, вигідних або сприятливих умовах, коли людина не має труднощів і відчуває себе в розкоші або благополуччі.

296. Як сніг на голову - несподівана, раптова подія або ситуація, яка виникає без попередження і є для людини повною несподіванкою.
297. Як у Бога за пазухою – почуватися в безпеці.
298. Як у воду дивитися – передбачити щось правильно.
299. Як у воду канув – зникнути без сліду.
300. Як черепаха – для опису дуже повільної людини або дії, що відбувається з великою затримкою чи у вкрай повільному темпі.